

-14038
4364

МІНІСТЕРСТВО
ВИЩОЇ ТА СЕРЕДНЬОЇ СПЕЦІАЛЬНОЇ ОСВІТИ УРСР

ВІСНИК ХАРКІВСЬКОГО УНІВЕРСИТЕТУ

№ 23

ЕКОНОМІЧНА СЕРІЯ

ВИПУСК II

ВИДАВНИЦТВО ХАРКІВСЬКОГО УНІВЕРСИТЕТУ

МІНІСТЕРСТВО
ВИЩОЇ ТА СЕРЕДНЬОЇ СПЕЦІАЛЬНОЇ ОСВІТИ УРСР

ВІСНИК ХАРКІВСЬКОГО УНІВЕРСИТЕТУ

№ 23

ЕКОНОМІЧНА СЕРІЯ

ВИПУСК II

ВИДАВНИЦТВО
ХАРКІВСЬКОГО ОРДЕНА ТРУДОВОГО ЧЕРВОНОГО ПРАПОРА
ДЕРЖАВНОГО УНІВЕРСИТЕТУ імені О. М. ГОРЬКОГО
Харків 1967

Редакційна колегія:

Доц. Ю. І. Терехов (відповідальний редактор), доц. М. В. Адаменко,
проф. П. І. Верба, доц. З. Л. Житницький, проф. Є. Г. Ліberman,
доц. Б. В. Поклонський, доц. Б. Ф. Данилевич (відповідальний
секретар).

З М І С Т

О. В. Борсук. Нова система планування та економічного стимулювання на Харківському турбінному заводі ім. С. М. Кірова	3
Д. І. Ковальов. Про перехід проектно-конструкторських організацій на нові умови планування та економічного стимулювання	9
Л. О. Буренкова. Економічна реформа та матеріально-технічне постачання промислових підприємств	13
М. М. Апанович. Резерви вдосконалення виробництва на промислових підприємствах	19
А. Г. Литвиненко. Нові показники ефективності виробництва	24
В. Н. Симоненко. Шляхи удосконалювання системи розрахунків у народному господарстві СРСР	28
О. О. Буренкова. Питання економіки технічної реконструкції верстатобудівних заводів	31
Е. М. Адаменко. Планування і аналіз ефективності механізації машинобудування	37
Ю. І. Терехов, П. І. Пономаренко. Деякі питання спеціалізації колгоспного виробництва	44
В. В. Співакова. Прямі зв'язки виробництва з торгівлею і проблема укрупнення замовлень	54
Л. Т. Федченко. Удосконалення калькулювання собівартості продукції і ціноутворення на основі середньогалузевих нормативів	58
В. М. Кошель. Питання організації і планування оборотних коштів промислових підприємств	64
Д. Ф. Глізь. Роль кредиту в підвищенні ефективності виробничих фондів	70
І. П. Гомозова. Від універсальних підприємств до вищих форм організації спеціалізованого виробництва	76
Г. А. Квартенко. Деякі питання динаміки зниження собівартості промислової продукції	83
А. Б. Кац. Звідність планових показників госпрозрахункової діяльності основних цехів до заводських результативних показників за умов економічної реформи	88
А. Н. Мірер, В. О. Смирнова. Резерви використання робочого часу	96
Г. Є. Данилевич. Виробничі фонди та підвищення ефективності їх використання на підприємствах харчової промисловості Харківщини	102
В. М. Мозжухіна. Роль споживчих бюджетів сімей у вивченні добробуту населення	107
З. Л. Житницький, А. В. Сивоконь. Резерви підвищення рентабельності підприємств цукрової промисловості	111
Е. В. Фіх. Ефективність використання руди Курської магнітної аномалії на металургійних заводах Донбасу	116
Ю. І. Терехов. Деякі підсумки інтенсифікації сільського господарства Харківської області в роки семирічки (1959—1965 рр.)	119
Ю. І. Терехов, І. Я. Ткаченко. Актуальні питання розвитку колгоспної власності на сучасному етапі	128

Редактори С. Д. Цай, О. М. Відміш.
Техредактор Л. Т. Момот.
Коректор М. І. Лелюк.

Здано до набору 6/II 1967 р. Підписано до друку I/VIII 1967 р. БЦ 45526. Формат 70×108¹/₁₆. Обсяг: 8,25 фіз. друк. арк., 11,6 умовн. друк. арк., 10,6 обл.-вид. арк. Зам. 521. Тираж 500. Ціна 64 коп.

Харківська друкарня № 16 Обласного управління по пресі.
Харків, Університетська, 16.

НОВА СИСТЕМА ПЛАНУВАННЯ ТА ЕКОНОМІЧНОГО СТИМУЛЮВАННЯ НА ХАРКІВСЬКОМУ ТУРБІННОМУ ЗАВОДІ ім. С. М. КІРОВА

О. В. Борсук

Харківський турбінний завод ім. С. М. Кірова в числі першої групи промислових підприємств перейшов з січня 1966 р. на нову систему планування і економічного стимулювання. Цьому передувала велика підготовча робота — глибоке вивчення і роз'яснення рішень вересневого (1965 р.) Пленуму ЦК КПРС, проведення всебічного аналізу виробничої, господарської і фінансової діяльності заводу, здійснення необхідних розрахунків по плануванню, фінансуванню і матеріальному стимулюванню, розробка і впровадження організаційно-технічних заходів, які підвищують ефективність і рентабельність виробництва.

Треба було вжити ряд заходів:

- 1) підвищити якість і надійність турбін, що випускаються;
- 2) удосконалити техніку й технологію виробництва, виявити основні виробничі фонди, які не використовуються на заводі, реалізувати їх, а також замінити морально застаріле й фізично зношене устаткування;
- 3) підвищити рівень організації виробництва і праці, поліпшити використання устаткування і робочої сили;
- 4) економити предмети праці, реалізувати матеріали, напівфабрикати і вироби, що купуються, які довгий час не застосовувалися, скоротити незавершене виробництво;
- 5) удосконалити заводське планування, встановити найбільш раціональні показники плану цехам і службам, повністю пов'язати їх з новими показниками, що встановлюються заводом централізовано;
- 6) розрахувати заохочувальні фонди, розробити ефективні форми і методи матеріального і морального стимулювання всіх категорій працівників заводу.

У цій статті є можливість розглянути лише деякі актуальні питання вдосконалення внутрізаводського планування, розрахунку і матеріального стимулювання.

Перехід на нову систему вніс значні зміни в організацію і методи роботи всіх ланок заводу і особливо економічних служб. Тепер заводу замість численних показників плануються тільки основні, ті, що враховують остаточні результати господарської діяльності. Це, по-перше, підвищило відповідальність економічних служб за показники, розроблені заводом самостійно, і, по-друге, розв'язало ініціативу працівників, примусило ретельно аналізувати і всебічно вивчати виробництво.

Остаточні результати діяльності заводу, цеху, дільниці — в центрі уваги дирекції, керівників цехів і підрозділів, партійних і профспілкових організацій. У цих показниках прямо через преміальні системи зацікавлений весь колектив підприємства.

До переходу на нову систему всі цехи формально були на господарському розрахунку, який не охоплював усіх галузей виробничої діяльності і не був пов'язаний з кінцевими результатами роботи заводу. Так, собівартість планувалась тільки по важливих výroбах, не встановлювались показники використання виробничих фондів та ін.

В умовах нової системи, коли найважливішими стали показники обсягу продукції, що реалізується, прибутку і рентабельності, постала необхідність у перебудові запланованих показників цехів і системи їх обліку.

На заводі розроблено й впроваджено положення про господарський розрахунок головних цехів у нових умовах, де основними показниками встановлені відвантаження готової продукції і рентабельність виробничих фондів. Показник відвантаження готової продукції у визначені строки і в установлені номенклатури по цехах, аналогічний показник реалізації по заводу і є основним, бо від ступеня його виконання залежить розмір премій інженерно-технічним працівникам і службовцям.

Відвантаженням товарної продукції по цехах вважається:

а) для випускних — відвантаження товарної продукції замовникам у встановленій номенклатурі і в планові строки;

б) для комплектуючих — здача вузлів і деталей випускним цехам відповідно до календарного плану — графіка рівномірної роботи;

в) для заготовельних — своєчасна здача заготовок і вузлів механічним цехам у встановленій номенклатурі і в строки, здача на склад напівфабрикатів, які постачаються по кооперації.

Планування показника відвантаження готової продукції для випускних цехів і транспортного цеху дало позитивні наслідки. Строки між випробуванням турбін і відвантаженням їх замовнику скоротились у 2—2,5 рази. Значно менше стало залишків готової продукції на складі. Так, при зростанні товарної продукції за 8 місяців 1966 р. на 10,8% проти відповідного періоду минулого року залишки готової продукції за цей же час зменшились на 16,5%.

Вперше у 1966 році на заводі була встановлена планово-цехова собівартість на всю номенклатуру виробів, передбачену планом, і собівартість всієї товарної продукції. Сума цехової собівартості тепер дає собівартість цих виробів по заводу в цілому, завдяки тому, що визначена часткова собівартість виготовлення виробу по кожному цеху. Сталеливарному цеху встановлюється планова собівартість однієї тонни литва кожної сталі, а ковальсько-термічному — планова собівартість однієї тонни поковок по видах.

Крім загальної цехової собівартості, на кожний виріб складається і затверджується калькуляція по статтях витрат. По цехах, výroбах і статтях витрат здійснюється тепер і бухгалтерський облік собівартості продукції, що дає можливість проаналізувати повністю цехову собівартість по výroбах і статтях витрат.

На Харківському турбінному заводі налагоджено індивідуальне і дрібносерійне виробництво унікальних турбін, на окремі деталі й вузли яких немає цін. Тому поки що не можна встановити цехам завдання по прибутку, пов'язані із загальнозаводськими показниками рентабельності. Проте економісти заводу розробляють і встановлюють кожному цеху норми умовної рентабельності, які визначаються співвідношенням планової цехової собівартості товарної продукції і середньої вартості виробничих фондів цеху. Фактична величина цього показника залежить від ступеня виконання плану по собівартості і використання виробничих фондів. Цей показник зацікавлює працівників у зниженні собівартості і кращому використанні засобів виробництва і, отже, безпосередньо впливає на рівень рентабельності заводу.

Цехам планується також загальний фонд заробітної плати, кількість промислово-виробничого персоналу і продуктивність праці. Розробляється і впроваджується положення про госпрозрахунок у нових умовах для допоміжних цехів і виробничих дільниць. Крім того, з 1966 року конструкторським, технологічним та іншим інженерним службам також встановлено госпрозрахункові показники: обсяг робіт, собівартість їх по джерелах фінансування, економія від зниження трудомісткості.

Індивідуальний і дрібносерійний характер турбінного виробництва з тривалим циклом виготовлення продукції — від 6 до 22 місяців — вимагає в нових умовах підвищити рівень внутрізаводського планування виробництва з метою забезпечити ритмічну роботу підприємства. Це диктує необхідність впроваджувати не тільки чітку систему оперативного планування товарного випуску і реалізацію виробів продукції поточного місяця, а й досить повно оцінити в кожний даний відрізок часу стан із заділами. Існуюча система оперативно-виробничого планування та управління виробництвом не дозволяє в будь-який момент з достатньою точністю дізнатись про стан із заділами і вчасно вжити необхідних заходів.

Щоб ліквідувати таке становище, заводом розробляється нова система планування і регулювання ходу виробництва із застосуванням електронно-обчислювальної машини «Урал-4». В основу цієї системи покладено методи сітьового моделювання для оперативного планування вузлів і основних деталей парових і гідравлічних турбін, а також групова обробка середніх і дрібних деталей та ін.

Багато робиться на заводі для економічного стимулювання виробництва. З метою посилення зацікавленості працівників у поліпшенні техніко-економічних показників роботи заводу, цеху, дільниці розроблені преміальні положення, які передбачають підвищити продуктивність праці, якість продукції, поліпшити використання допоміжних робітників, сполучити професії і т. д. Так, на 1 листопада 1966 р. преміюванням з фонду матеріального заохочення охоплено понад 50% загальної кількості робітників.

Перероблено раніше діючі положення про преміювання робітників з фонду заробітної плати по цілому ряду професій, переглянуто показники і умови преміювання, введено якісні показники, при цьому премія диференційована — за виконання завдання і за його перевиконання.

Усі положення обговорюються в робочих колективах і погоджуються із профспілковою організацією. За більшістю вказаних положень премія робітникам фактично виплачується у максимальних розмірах, встановлених урядом для галузі машинобудування (25—40%).

Розроблено і впроваджено положення про преміювання керівних, інженерно-технічних працівників і службовців заводу. Показниками преміювання вважають реалізацію продукції — для відділів заводу-управління, відвантаження товарної продукції — для основних цехів, собівартість — для допоміжних цехів і продуктивність праці — для виробничих дільниць.

Основні цехи одержують премії по результатах роботи цеху, виробничі дільниці — по результатах роботи дільниці. Обов'язковими умовами преміювання є виконання плану за такими показниками:

а) прибуток і основна номенклатура, затверджена Міністерством (для відділів заводу-управління);

б) основна номенклатура і умовна рентабельність (для виробничих цехів);

в) основна номенклатура і продуктивність праці (для інструментального і модельного цехів);

г) обсяг виробництва в заданій номенклатурі і умовна рентабельність по цеху в цілому (для виробничих дільниць).

Крім того, встановлено додаткові умови преміювання, за невиконання яких зменшується розмір премії до 50%. Розмір премій за виконання показників плану диференційовано залежно від участі того чи іншого цеху, відділу, служби у процесі виробництва і впливу на остаточні результати діяльності заводу.

Максимальні премії одержують працівники основних цехів, зайняті безпосередньо у сфері матеріального виробництва. Розмір премій за виконання планових показників для них встановлено 27%, для допоміжних цехів — 22% до окладу.

По відділах і службах премії за виконання планових показників становлять 22 і 18%. Наприклад, по відділах: виробничо-диспетчерському, планово-економічному, фінансово-збутовому, матеріально-технічного постачання, зовнішньої кооперації розмір премій встановлено 22%, а по відділах техніки безпеки, нормалізації і стандартизації, капітального будівництва і інших — 18%.

Для технічних служб заводу затверджено розмір премії 18%, крім того, працівники цих відділів одержують премію за нову техніку, модернізацію і нове обладнання, це компенсує їм деяке зменшення премії за виконання планових показників заводу.

Розроблено і впроваджено положення про виплату винагороди за загальні підсумки роботи підприємства, де також перевага надається робітникам, інженерно-технічним працівникам і службовцям основних цехів. Розмір винагороди залежить від безперервного стажу роботи на заводі і участі кожного трудівника в загальних результатах роботи.

Встановлена шкала винагороди. Наприклад, робітники основних цехів зі стажем від 1 до 3 років одержують 25% і зі стажем понад 15 років — 100% середньомісячної тарифної ставки. Загальний розмір винагороди за річні результати, запланований на 1966 рік, дорівнює в середньому по заводу 14-денному заробіткові. За умовами виплати винагороди, якщо у працівника є прогули без поважних причин, винагорода за підсумками року зменшується: при одному дні прогулу протягом року — на 20%, при кількості днів прогулів до 3 — на 50%, при кількості днів прогулу більше трьох премія взагалі не сплачується.

Премія не сплачується також у разі грубого порушення громадського порядку і правил соціалістичного співжиття, розкрадання соціалістичної власності. Керівники цехів і відділів за згодою профспілкової організації можуть зменшити окремим працівникам або повністю не виплатити винагороду за серйозні виробничі недоліки — брак у роботі, недбайливе ставлення до роботи, порушення виробничої дисципліни, незадовільний стан обладнання; аварії з вини робітників тощо.

Значні суми у фонді матеріального заохочення передбачені на одноразове преміювання робітників, які відзначились, і преміювання по внутрізаводському соціалістичному змагання. Заохочення переможців внутрізаводського змагання в 1966 році втричі більше ніж у минулому і ще зростатиме в міру підвищення рентабельності виробництва. Таке стимулювання, при якому керівник разом із профспілковою організацією має право і кошти для заохочення працівників, є дуже ефективним.

Більшість преміювальних положень, розроблених на заводі, передбачають для робітників виплату премій у процентах до тарифної ставки або окладу, а не до середнього заробітку, як передбачено методичними вказівками. При цьому виходили з того, що:

1) тарифні умови після 1960 року не змінювалися, внаслідок чого середня заробітна плата відрядних робітників вища ніж робітників, що працюють почасово, на 30—40%. Отже, доцільно виплачувати винагороди або премії у процентах до середнього заробітку, тому що за інших рівних умов необгрунтовано збільшується сума винагород відрядників і, навпаки, зменшується у почасовиків;

2) виплата винагород по результатах роботи за рік повинна сприяти закріпленню кадрів на заводі, особливо це стосується молодих робітників, які мають невеликий виробничий досвід, значно менші перевиконання норм, а значить, і нижчу заробітну плату. Виплата винагород пропорційально тарифній ставці збільшує заінтересованість молодих робітників у виробництві.

Удосконалення системи планування і матеріального стимулювання сприяє успішній роботі заводу в нових умовах. За 10 місяців 1966 р. загальний обсяг реалізованої продукції було виконано на 108,7% із зростанням проти відповідного періоду 1965 р. на 7,1%. Загальна сума балансового прибутку склала 108,1% до плану, продуктивність праці зросла проти відповідного періоду 1965 р. на 3,5%. Близько 80% приросту обсягу виробництва одержано за рахунок підвищення продуктивності праці.

Значно збільшилась виплата премій на заводі: у робітників — на 26,2%, у інженерно-технічних працівників і службовців — на 5,8%. Розмір премій робітників становить 9,1% до фонду заробітної плати і зріс проти відповідного періоду 1965 р. на 26,5%, для інженерно-технічних працівників і службовців ці цифри дорівнюють відповідно 29,2% і 13,7%.

Успішне здійснення поставлених партією і урядом завдань по дальшому удосконаленню планування і економічного стимулювання промислового виробництва вимагає вирішення ряду питань вищестоящими організаціями.

Тимчасовими вказівками про порядок утворення і витрати фонду матеріального заохочення підприємствами, переведеними на нову систему планування і економічного стимулювання, передбачено виплачувати винагороди трудящим за річні підсумки роботи підприємства при умові виконання річних планових завдань по реалізації продукції (або прибутку) і рентабельності виробництва. Якщо будь-які з цих показників не виконано, винагорода по результатах роботи за рік не сплачується.

Якщо підприємство протягом ряду місяців і кварталів виконує план за своїми показниками, а в цілому річний план не виконало, то доцільно премії колективу виплачувати у зниженому розмірі відповідно до нарахованої суми у фонд матеріального заохочення. Позбавляти весь колектив премій не слід. Це диктується такими обставинами:

1) Тимчасовими вказівками передбачається, що розмір відррахувань у фонд зменшується на 3% за кожний процент невиконання плану по реалізації (або прибутку) і рентабельності виробництва і на 30% — при невиконанні плану по номенклатурі найважливіших виробів, отже, колектив уже відчуватиме матеріально наслідки за невиконання показників.

Нова система економічного стимулювання передбачає заохочення колективів (цехів, дільниць, бригад) за виконання і перевиконання своїх показників незалежно від результатів роботи заводу, а виявляється, що цехи і дільниці, які повністю виконують план по всіх показниках за рік, будуть поставлені в однакові умови з колективами, що працюють погано. Тому необхідно винагороду за підсумками роботи за рік виплачувати повністю колективам, що працюють добре, і в зниженому розмірі тим, які не виконали своїх річних завдань.

2) У відповідності з інструкцією «Про порядок розподілення планового і надпланового прибутку підприємств, переведених на нову систему планування і економічного стимулювання» Рада Міністрів СРСР має право виділяти підвідомчим підприємствам, переведеним на нову систему планування та економічного стимулювання, кошти на виплату премій за підсумками соціалістичного змагання, якщо у них недостатній надплановий прибуток, за рахунок вільного залишку надпланового прибутку інших підприємств даного міністерства. За цією ж інструкцією, залишки надпланового прибутку підприємства направляються в Держбюджет, отже, міністерства не зможуть її перерозподілити.

Вважаємо за необхідне проводити певні відрахування від прибутку у фонд Міністерства для заохочення за підсумками соціалістичного змагання.

3) Держбанком СРСР встановлено порядок, при якому капітальний ремонт, який виконується промислово-виробничим персоналом підприємства, включається в товарну продукцію по кошторисній вартості, що прийнята у плані. Якщо витрати вищі кошторисної вартості, то вони підприємству не повертаються, якщо нижчі, то в обсязі зараховуються фактичні витрати.

Такий порядок не стимулює підприємство до боротьби за економію витрат при капітальних ремонтах і економічно не зацікавлює. Необхідно включити в товарну продукцію капітальний ремонт обладнання по кошторисній вартості, прийнятій у плані, і заохочувати колективи до зниження собівартості капітальних ремонтів.

ПРО ПЕРЕХІД ПРОЕКТНО-КОНСТРУКТОРСЬКИХ ОРГАНІЗАЦІЙ НА НОВІ УМОВИ ПЛАНУВАННЯ ТА ЕКОНОМІЧНОГО СТИМУЛЮВАННЯ

Д. І. Ковальов

Директиви XXIII з'їзду Комуністичної партії по п'ятирічному плану розвитку народного господарства СРСР на 1966—1970 рр. накреслюють основне завдання промисловості, яке полягає в тому, щоб підвищувати ефективність виробництва, поліпшувати його структуру, систематично впроваджувати технічно нову продукцію з метою повнішого забезпечення всіх галузей народного господарства більш досконалими засобами виробництва (високопродуктивними машинами, устаткуванням та приладами, сировиною і матеріалами високого гатунку), а населення — товарами широкого асортименту.

Виконання цих завдань значною мірою залежить від найшвидшого втілення в життя постанов ЦК КПРС і Ради Міністрів СРСР.

Вересневий Пленум ЦК КПРС запропонував оцінювати результати діяльності підприємств за одержаним прибутком (рентабельністю виробництва), поставити оплату праці кожного робітника в безпосередню залежність не тільки від результатів його праці, але і від загальних підсумків роботи підприємства.

Це повністю поширюється і на конструкторські організації, від яких перш за все залежить підвищення ефективності виробництва та його технічного рівня. Але щоб названі організації перейшли на нові умови планування та економічного стимулювання, слід розв'язати ряд проблем.

1. Насамперед треба розробити типові положення, яке передбачало б порядок раціонального проведення науково-дослідних і конструкторських робіт та впровадження їх у виробництво. Положення має чітко визначити права, обов'язки та відповідальність всіх організацій, які беруть участь у єдиному процесі створення нової техніки: науково-дослідних інститутів, конструкторських бюро, заводів, що виготовляють нову техніку, та заводів, де будуть проходити доводка та державні випробування її.

Положення мусить завбачити і порядок включення робіт в тематичні плани наукових установ, і порядок планування витрат на науку по кожній галузі, а також порядок передачі результатів закінчених наукових досліджень для використання в народному господарстві.

Особливу увагу слід звернути на порядок конструювання, виготовлення, випробування та передачі в експлуатацію складних об'єктів, що створюються організаціями різних міністерств.

2. Нове устаткування має конструюватись лише на базі науково обгрунтованого технічного завдання, розробленого науково-дослідними

галузевими інститутами. Це поліпшить планування в конструкторських організаціях, різко скоротить строки виготовлення нової техніки, підвищить якість і надійність устаткування.

Бурхливо зростаюча економіка вимагає від машинобудівників якнайшвидшого створення нового устаткування, а також докорінного поліпшення існуючих методів і способів виробництва уже освоєних видів продукції. Звичайно, виготовляти таке устаткування треба тільки на підставі рекомендацій науково-дослідних інститутів, що глибоко дослідили процес виробництва, ретельно розробили та всебічно перевірили його технологію. На жаль, інколи науково-дослідні інститути відстають від пекучих вимог життя, а тому не можуть дати конструкторським бюро науково обгрунтоване технічне завдання, яке є основним вихідним документом для створення нової техніки. Так, Харківське ЦКБ «Строммашина», яке розробляє потокові механізовані та автоматизовані лінії для виробництва будівельних матеріалів, не відчуває достатнього позитивного впливу головного в цій галузі Ленінградського ВНДІСтроммаш. У зв'язку з швидким розвитком хімічної промисловості та будівництва ЦКБ мусило створити устаткування для виробництва керамічних водопровідних і каналізаційних труб, найдешевших, найдовговічніших, а головне, найбільш стійких до агресивних середовищ у порівнянні з сталевими, чавунними, азбоцементними, бетонними та ін. Інститут видав ЦКБ не досить опрацьоване технічне завдання, яке під час конструювання було докорінно змінене. При цьому ЦКБ довелося самостійно виконати науково-дослідні та експериментальні роботи по опрацюванню технології і визначенню робочих параметрів устаткування, яке треба було сконструювати. Завдання було виконано, але правильно врахувати при конструюванні всі параметри не вдалося. Недоліки усували на дослідно-промислових зразках, через що передача в експлуатацію цих зразків на різних заводах тривала 3—3,5 роки. Такий строк можна було скоротити, як мінімум, удвічі, коли б інститут своєчасно провів відповідні наукові дослідження.

Для успішного здійснення меліоративних робіт (бо їх обсяг швидко зростає) треба значно розширити випуск дешевих керамічних дренажних труб. Виконати це завдання можна тільки створивши на базі принципіально нової технології автоматизований комплект устаткування. Як виявилось, інститут своєчасно не провів наукових досліджень. Виконувати їх знову-таки довелося ЦКБ, яке не має у своєму розпорядженні ні експериментальних полігонів, ні відповідних лабораторій. На розробку технічного завдання ЦКБ витратило понад шість місяців і тільки у III кварталі 1966 р. приступило до розробки технічного проекту, а робочі креслення устаткування будуть готові лише в 1967 році. Якби ЦКБ одержало від інституту науково обгрунтоване технічне завдання, то робочі креслення були б опрацьовані в 1966 р., а наступного року це устаткування випускалось би серійно.

3. Щоб поліпшити планування в конструкторських організаціях, важливо також розробити і затвердити єдині по галузі машинобудування нормативи трудомісткості конструювання. В основу таких нормативів треба покласти принцип визначення затрат праці не на один стандартний аркуш проекту, як це тепер робиться, а на об'єкт: вузол, групу, на машину в цілому (звичайно, враховується їх складність). Тільки такі нормативи будуть стимулювати найшвидше створення нової техніки при мінімальній обсягом технічній документації і мінімальних затратах на її розробку. Крім того, вони дадуть можливість поліпшити якість конструювання, бо виконавець витратить свій час не на безцільне роз-

дування кількості аркушів проекту, а на краще опрацювання конструкції групи, вузла або деталі.

4. Треба також розробити і затвердити єдиний для галузі машинобудування преїскурант вартості конструкторських робіт. За одиницю рахунку в цьому преїскуранті слід брати не один стандартний аркуш проекту, а об'єкт: вузол, групу або навіть машину в цілому (залежно від їх складності). В основі преїскуранту повинні бути середньогалузева собівартість конструкторських робіт і нормальний розмір прибутку, що забезпечить створення фондів розвитку виробництва, матеріального заохочення, соціально-культурних заходів та житлового будівництва, а також внесення плати за виробничі фонди і виплату процентних внесків за банківські кредити.

Якщо оцінка обсягу виконаних робіт провадиться за кількістю аркушів проекту, прибуток стає негативним явищем в роботі конструкторських бюро, бо він інколи означає, по суті, не зовсім законне тимчасове залучення до обороту додаткових коштів замовників. Ці кошти на кінець року перераховуються в доход Держбюджету, замість додаткового фінансування заходів щодо нової техніки в поточному році.

Коли за основу преїскуранту береться вартість групи або машини (незалежно від кількості аркушів, на яких викреслена ця група або машина), то одержаний конструкторською організацією прибуток стане об'єктивним і дійсно стимулюватиме створення нової техніки, тому що більший прибуток можна буде одержати тільки створивши за один і той же час більшу кількість проектів.

У необхідності створення такого преїскуранту дедалі більше переконуються працівники різноманітних конструкторських організацій, про це багато пишуть в економічній літературі.

Цікаві дослідження проведені в 1965 р. кафедрою графіки та нарисної геометрії Уральського політехнічного інституту. Суцільний перевірки та техніко-економічному аналізу було піддано понад 12 500 робочих креслень деталей машин, розроблених різними конструкторськими організаціями колишнього Середньо-Уральського раднаргопу. Аналіз показав, що 29%, тобто кожен третій аркуш, виконано нерационально, з різними «надмірностями» (завишений масштаб, зайві зображення, не використано повністю площу креслень, не зроблено спрощень, що допускаються стандартами, та ін.). Причина таких «надмірностей» — існуючий критерій оцінки роботи КБ і преїскурант на конструкторські роботи від аркуша проекту, а не від об'єкта в цілому.

5. При наявності нормативів трудомісткості, розрахованих на об'єкт (групу, вузол, деталь та ін.), було б доцільним при конструюванні устаткування широко застосовувати акордну систему оплати праці. Це дозволить різко скоротити тривалість конструювання (що само по собі має велике народногосподарське значення) і створить об'єктивні передумови для одержання конструкторською організацією додаткового прибутку.

Цілком зрозуміло, що орієнтувати конструкторські організації на одержання додаткового прибутку можна лише при наявності вищезгаданих науково обґрунтованих нормативів трудомісткості конструкторських робіт. Інакше це було б і неправильно, і шкідливо.

6. Треба різко підвищити розмір матеріального заохочення працівників конструкторських організацій, збільшити як загальний розмір преміального фонду конструкторського бюро, так і індивідуальні розміри премій робітникам КБ. Тепер преміальний фонд конструкторських бюро становить 4—8% від фонду заробітної плати працівників КБ, причому близько 50% зазначеного фонду перераховується главкові, якому

підпорядковане КБ, для створення централізованого фонду. Преміальний фонд, що залишається у розпорядженні начальника КБ, такий мізерний, що говорити серйозно про матеріальну заінтересованість працівників КБ в результатах своєї праці не уявляється можливим. Середній розмір премії на одного премійованого робітника дорівнює зараз п'яти—семи карбованцям на місяць, а в деяких конструкторських бюро навіть менше. Фактично преміальний фонд розпорошується і премія перестала бути стимулом науково-технічного прогресу.

Звичайно, порушені в цій статті питання не охоплюють усіх проблем планування та економічного стимулювання в проектно-конструкторських організаціях. Але втілення у життя запропонованих заходів забезпечить певну збіжність інтересів окремих виконавців, організацій і всього народного господарства, різко підвищить заінтересованість кожного конструктора в наслідках як своєї праці, так і роботи всієї конструкторської організації і галузі в цілому.

ЕКОНОМІЧНА РЕФОРМА ТА МАТЕРІАЛЬНО-ТЕХНІЧНЕ ПОСТАЧАННЯ ПРОМИСЛОВИХ ПІДПРИЄМСТВ

Л. О. Буренкова

Рішення XXIII з'їзду партії по п'ятирічному плану розвитку народного господарства СРСР на 1966—1970 рр. та вересневого (1965 р.) Пленуму ЦК КПРС є дальшим значним кроком на шляху створення матеріально-технічної бази комунізму. У п'ятиріччі обсяг промислової продукції збільшиться в 1,5 раза на основі розвитку важкої індустрії, особливо галузей, що визначають науково-технічний прогрес.

Проблема підвищення ефективності виробництва в народному господарстві включає не тільки питання безпосереднього виробництва матеріальних благ, але й розподіл, обмін та споживання. Велику роль у розв'язанні цієї проблеми відіграє сфера обігу, бо обмін є проміжною ланкою між виробництвом і розподілом, з одного боку, і споживанням — з другого. Від умов обігу залежать темпи зростання виробництва й розподіл суспільного продукту.

Однією з основних частин товарного обігу є матеріально-технічне постачання промисловості засобами виробництва. Це певна галузь господарсько-організаторської діяльності соціалістичного виробництва, яка впливає з процесу соціалістичного розширеного відтворення у фазі обігу кругообігу фондів промислових підприємств.

У розпорядженні промислових підприємств є виробничі фонди. Використання цих фондів, тобто виробництво продукції в розрахунку на карбованець виробничих фондів, — питання дуже важливе для промисловості й усього народного господарства в цілому. За останні роки на багатьох промислових підприємствах значно знизилась ефективність використання виробничих фондів. Пояснюється це частково відсутністю економічних стимулів до поліпшеного їх використання. Підприємство не несло матеріальної відповідальності за неефективне використання одержаних ним верстатів, машин, матеріалів. Недоліком колишньої системи постачання було створення надмірних запасів устаткування, матеріалів тощо. Нераціонально використовувалися й оборотні кошти. Багато підприємств нагромаджують надпланові запаси сировини, матеріалів, пального та інших товарно-матеріальних цінностей, що призводить до появи неплатоспроможних покупців, а також до порушення всієї системи матеріально-технічного постачання в країні. Надпланові запаси товарно-матеріальних цінностей тільки на підприємствах Харкова становлять близько 30 млн. крб.

Щоб усунути недоліки у використанні основних виробничих фондів та оборотних коштів, економічна реформа передбачає платність фондів. У нових умовах планування та економічного стимулювання за користування виробничими фондами підприємства будуть вносити в бюджет плату у вигляді відрахувань від прибутків. Робитимуться такі відрахування в першу чергу, і підприємствам буде не вигідно мати невстановле-

не і зайве обладнання, а також надпланові запаси матеріальних цінностей, бо це заважатиме створенню фондів матеріального заохочення, джерелом яких теж є прибуток, але він відраховується в ці фонди лише після сплати за фонди. Для підприємств, які переходять на нові умови роботи, в 1966 р. плата за фонди встановлена в розмірі 6% вартості основних виробничих фондів та оборотних коштів.

У період підготовки підприємств до переходу на нову систему планування та економічного стимулювання необхідно в першу чергу поліпшити використання виробничих фондів, негайно встановити наявне обладнання, виявити й реалізувати зайві верстати, машини та інші види основних фондів, надпланові запаси сировини й матеріалів. Наявність і запаси виробничих фондів повинні бути мінімальними, бо ефективність виробництва зрештою визначається збільшенням випуску продукції при мінімальних витратах матеріальних, трудових та грошових ресурсів.

Багато промислових підприємств уже оцінили корисність звільнення від змертвілих цінностей, які зберігалися на складах. Органам матеріально-технічного постачання слід активніше займатися реалізацією зайвих матеріалів та обладнання.

Після ліквідації раднаргоспів зросла роль контор постачання. Вони, обминаючи відомчі бар'єри, здійснюють постачання підприємств різних галузей додатковими ресурсами. Управління матеріально-технічного постачання через ці контори оперативно допомагає підприємствам та організаціям у забезпеченні їх додатковими матеріалами. Зручнішим став зв'язок підприємств з конторами постачання. Тепер вони укладають між собою договір, який передбачає взаємні зобов'язання, і це підвищує ефективність їхніх зв'язків.

Управління матеріально-технічного постачання повинно активізувати діяльність контор постачання, поліпшити умови їх роботи, упорядкувати їхні зв'язки з підприємствами. Власне, оборотні кошти, що закономірно виникли і зайві для даного підприємства, можуть бути успішно використані на іншому підприємстві.

Щоб прискорити темпи розвитку соціалістичної економіки, треба підвищувати відповідальність за раціональне й ефективне використання коштів, які функціонують у процесах виробництва й сфері обігу. Тому постала необхідність виділення кожному підприємству потрібних для безперебійного виконання плану запасів сировини, основних і допоміжних матеріалів, пального тощо. Це значно підвищує раціональність та ефективність їх використання, що є вирішальною умовою зростання основних виробничих фондів та оборотних коштів. Наприклад, темпи росту основних виробничих фондів у промисловості в 1964 р. перевищили рівень 1940 р. в 6,44 раза, або на 137 млрд. крб.¹

Відповідно до зростання основних виробничих фондів збільшуються в обігу й оборотні кошти. З 20 927 млрд. крб. у 1950 р. вони збільшилися до 49 762 млрд. крб. у 1964 р. Основним показником економічної ефективності використання оборотних коштів є створюваний ними додатковий продукт, який становить чистий прибуток суспільства, виступаючи у формі прибутку з обігу.

Найважливішими шляхами підвищення економічної ефективності використання оборотних коштів промислових підприємств є розробка й запровадження обґрунтованих норм витрати матеріалів, особливо чорних та кольорових металів. Розрахунки нормативів оборотних коштів, які проводяться зараз на машинобудівних підприємствах, показують, що на деяких заводах є необґрунтовано завишені чи, навпаки, занижені

¹ Народне господарство СРСР у 1964 р. Статистика, К., 1965, стор. 68.

запаси. На Харківському електротехнічному заводі, наприклад, норматив поточних запасів доменної сталі був майже в 1,6 раза нижчий мінімально необхідного. Це призводило до того, що підприємство постійно відчувало гостру нестачу цього основного виду сировини, працювало «з колес». Результатом цього була неритмічність, штурмівщина та неминучі при цьому внутрівиробничі втрати.

З другого боку, ретельне обґрунтування нормативів дозволило знизити норми витрати металу, навіть на виготовлення таких виробів, які випускалися кілька років великими серіями. Наприклад, на ХТЗ економія металу після урегулювання норм витрати матеріалів становила 69,357 кг (табл. 1).

Таблиця 1

Порівняльні дані зниження норм витрати матеріалів на Харківському тракторному заводі

Назва матеріалів	Норма витрати матеріалу у 1964 р. (кг)	Норма витрати матеріалу у 1965 р. (кг)	Норма витрати матеріалу у 1966 р. (кг)	Економія матеріалу проти 1964 р.
<i>Гарячекатаний прокат</i>				
Трактор Т-74 (без двигуна) . . .	1 579,017	1 561,283	1 554,7	24,317
Трактор ДТ-20	786,545	768,971	768,27	0,275
Навісна система Т-74	326,022	313,853	292,81	33,212
<i>Сортова холодногнута сталь</i>				
Трактор Т-74 (без двигуна) . . .	270,618	266,865	262,2	8,418
Трактор ДТ-20	96,435	94,020	93,3	3,135
Навісна система Т-74	56,11	59,419	59,414	—

Таблиця свідчить, що регулювання норм витрати матеріалів є одним із засобів їх економії.

Щоб забезпечити безперервність виробничого процесу, треба систематично і точно визначати потребу у виробничих запасах. У деяких випадках кількість одних матеріалів перевищує потребу, залежується на складах і це уповільнює оборотність коштів; у той же час підприємство відчуває гостру нестачу інших матеріалів. Розглянемо причини зосередження зайвих матеріалів на складах Харківського заводу кондиціонерів.

1. На завод систематично відвантажуються метали та інші матеріали транзитними повагонними нормами при невеликих витратах їх протягом місяця. Вплив нераціонального транзиту на виникнення наднормативних запасів характеризують дані, відбиті у табл. 2.

Таблиця 2

Виникнення наднормативних запасів на Харківському заводі кондиціонерів

Назва матеріалу	1965 р.			1966 р.		
	Середньо-місячна витрата (т)	Одноразовий завіз (т)	Запас у днях	Середньо-місячна витрата (т)	Одноразовий завіз (т)	Запас у днях
Сталеві смуги 50×10 . . .	15,0	68	120	15,0	62	138
Сталеві смуги 50×20 . . .	1,5	40	750	1,3	20	570
Сольвент	7,0	130	680	7,0	130	680
Сірчана кислота	10,5	77	270	10,5	60	180
Ливарний концентрат . . .	4,0	52	90	3,4	50	390

2. Постається метал невідповідного профілю, що призводить до перевитрати металу. У зв'язку з використанням листа 2 мм замість 2,5 мм, поставленого Ждановським металургійним комбінатом, завод перевитратив понад 300 т металу.

3. Протягом року змінилася номенклатура випущеної продукції (кондиціонерів).

4. Місцеві контори постачання й збуту не організували централізованої доставки матеріалів у відповідності з середньомісячною витратою на підприємстві і часто постачають одразу квартальну норму, а іноді й більше.

5. Замовлення на кондиціонери надходять значно пізніше, ніж складається заявка на матеріали. Тому виділені фонди не відповідають профілеві металу, необхідного заводі, у зв'язку з чим одночасно виникають наднормативи й дефіцитність у матеріалах і комплектуючих виробках.

Негативно впливає і нерегулярність постачання. При систематичному порушенні встановлених строків постачання підприємство змушене створювати додаткові страхові запаси, щоб уникнути перебоїв у виробничому процесі.

Важливу роль у зменшенні величини виробничих запасів відіграє економія матеріальних ресурсів, яка сприяє відносному зменшенню витрат на одиницю продукції, загальної потреби в матеріалах, а тим самим і в запасах. Економія матеріалів досягається при конструюванні й розробці проектних завдань на випуск продукції, підготовці її до виробництва, у процесі виготовлення виробів, а також при заготівлі, зберіганні і доставці матеріалів.

Значна економія у витрачанні матеріалів, отже, й вартості виробничих запасів досягається через заміну одного матеріалу іншим, більш дешевим (зокрема, в машинобудуванні заміна металу пластмасами). Наприклад, застосування замінників, а також конструктивні технологічні удосконалення на Конотопському заводі «Червоний металіст» у 1965 р. дали економію:

чорних металів	— 83 т;
кольорових металів	— 12 т;
обмотувального проводу	— 85 т.

У 1966 р. внаслідок здійснення організаційно-технічних заходів умовна річна економія становила:

чорних металів	— 136 т;
кольорових металів	— 64 т;
обмотувального проводу	— 86 т.

Особливу увагу за нових умов господарського керівництва слід приділяти нормуванню витрати матеріалів. У різних галузях промисловості система норм витрати матеріальних цінностей на одиницю виробу має свої особливості. Завдання полягає в тому, щоб планування витрат матеріалів для підприємств однакового профілю, але підпорядкованих різним відомствам, виходило з єдиних нормативів. Кожне підприємство на основі цих нормативів могло б розробляти свої індивідуальні норми. Впровадження такої системи витрачання матеріальних цінностей на одиницю виробу дозволить значно поліпшити рівень планування, виявити й використати внутрішні резерви.

Норми витрати в процесі виробництва слід систематично контролювати. Наприклад, на Конотопському заводі «Червоний металіст» відсут-

ність обліку фактичної витрати матеріалів на виріб не дає можливості контролювати планові норми витрати в процесі виробництва. Виробничою вибірковою контрольною перевіркою встановлено, що фактична вага виробів дещо нижча, ніж розрахункова чиста вага цих виробів, закладена у норму (табл. 3).

Таблиця 3

Порівняльні дані фактичної і розрахункової чистої ваги виробів

Назва виробу	Метал	Фактична чиста вага виробу (кг)	Розрахункова вага виробу, закладена в норму (кг)
Втулки виробу 933—3307 .	сталь 3Ø50	0,125	0,150
Втулки виробу 933—3206 .	сталь 3Ø32	0,072	0,082
Патрон виробу 967—70 201	сталь 40XØ60	1,340	1,7
Плита виробу 714—0601 .	сталь 2 (лист 16 мм)	1,7	2,32
Валок виробу 1131—2101 .	сталь 45Ø36	0,635	0,740

Наведена таблиця свідчить про те, що з п'яти перевірених деталей жодна не відповідала нормі. Виявилось, що затверджені норми витрати металу на одиницю виробу вищі проти норм фактичної витрати.

За нових умов господарського керівництва треба поліпшити матеріально-технічне постачання. Вересневий (1965 р.) Пленум ЦК КПРС підкреслив, що одним з важливих шляхів поліпшення матеріально-технічного постачання є дальше розширення прямих зв'язків між підприємствами і поступовий перехід до оптової торгівлі окремими видами матеріалів і обладнанням через територіальні постачально-збутові бази в районах споживання. Велике значення має розширення прав підприємств щодо маневрування фондами на матеріали й обладнання, а також зайвими і непотрібними матеріальними цінностями.

З переходом підприємств на нові умови роботи необхідно удосконалювати матеріально-технічне постачання, відшукувати нові, кращі методи його організації. Положення про соціалістичне державне підприємство передбачає розширення прав підприємств, що створює великі можливості у встановленні міцних господарських зв'язків підприємств-постачальників з підприємствами-споживачами.

Великою хвилюю у постачанні підприємств було безпідставне прикріплення споживачів. Така практика неприпустима за нових умов господарювання. Треба запровадити систему постачання й збуту, засновану на прямих, сталих, економічно ефективних зв'язках. Внаслідок цього замовлені матеріали проходитимуть коротший шлях, обминаючи другорядні ланки, тобто безпосередньо від виробника до споживача. Прямі господарські зв'язки сприятимуть скороченню кількості постачальників, раціональнішому використанню матеріалів. Вони зменшать оборотні фонди, полегшать реалізацію продукції, забезпечать ритмічну роботу підприємств-споживачів.

Важливого значення набуває суворе дотримування номенклатури й асортименту продукції, встановлених планами й господарськими договорами. У зв'язку з цим слід вживати дійових заходів до ліквідації порушень планової дисципліни при здійсненні виробничих зв'язків між підприємствами.

Зараз матеріально-технічне постачання за обсягом роботи складає значну частину соціалістичного відтворення. Про роль матеріально-технічного постачання промисловості говорить той факт, що питома вага

матеріальних витрат у структурі собівартості продукції у 1965 р. по промисловості в цілому дорівнювала 78%. Дальший процес автоматизації виробництва, спеціалізація й кооперування визначатиме збільшення частки матеріальних ресурсів у собівартості продукції.

Для організації чіткої роботи підприємств велике значення має систематичний аналіз виконання плану матеріально-технічного постачання, але навіть перевиконання його ще не означає, що на підприємстві вже виявлені й використані всі резерви.

Аналізуючи виконання плану постачання, слід враховувати, що воно нерозривно пов'язане з виробничою діяльністю, залежить від неї і в той же час впливає на виконання виробничого плану випуску продукції та інші найважливіші показники роботи підприємства.

Основним методом аналізу є порівняння звітних показників з плановими показниками минулих періодів. Аналіз треба проводити не тільки за місяць, квартал, рік, але й за кожний день. Аналіз краще починати з перевірки забезпечення потреби в матеріалах, норм запасів та лишків матеріалів на початок планового року. Далі слід виявити, наскільки раціонально організовано матеріально-технічне постачання, визначити вплив організації постачання на виконання виробничої програми і встановити наявність внутрівиробничих резервів. У процесі аналізу виявлятимуться недоліки в організації матеріально-технічного постачання і розроблятимуться конкретні заходи для їх ліквідації.

Зараз основними власниками фондів матеріальних ресурсів стали міністерства СРСР, у розпорядження яких Держплан СРСР виділяє товарно-матеріальні цінності. Ці міністерства розподіляють фонди підвідомчим підприємствам. Для реалізації фондів на матеріали, сировину й обладнання існують територіальні органи матеріально-технічного постачання з мережею контор, спеціалізованих баз і складів. На них покладається відповідальність за реалізацію матеріальних фондів, що виділяються підприємствам, розташованим у цих районах, і контроль за реалізацією продукції цих підприємств.

Матеріально-технічне постачання промисловості треба систематично поліпшувати. Удосконалення прямих зв'язків між підприємствами та мережею контор і баз матеріально-технічного постачання й складського господарства на підприємствах, постійний аналіз виконання планів постачання — це основні заходи, які сприятимуть значному поліпшенню постачання промислових підприємств.

Питання організації матеріально-технічного постачання посідають важливе місце в управлінні народним господарством. Раціональне використання матеріальних цінностей, підвищення продуктивності праці, рентабельності виробництва та якості готової продукції визначаються тим, як налагоджено матеріальне забезпечення промислових підприємств. Від організації матеріально-технічного постачання значною мірою залежить удосконалення планування й посилення економічного стимулювання промислового виробництва, передбачене вересневим (1965 р.) Пленумом ЦК КПРС.

РЕЗЕРВИ ВДОСКОНАЛЕННЯ ВИРОБНИЦТВА НА ПРОМИСЛОВИХ ПІДПРИЄМСТВАХ

М. М. Апанович

У резолюції XXIII з'їзду КПРС ставиться завдання на основі технічного переозброєння усіх галузей народного господарства, широкого використання передового досвіду і наявних резервів забезпечити високі темпи зростання продуктивності праці. Найбільшого ефекту тут можна досягти лише тоді, коли до цієї роботи залучити широкі маси трудящих. Наприкінці семирічки на машинобудівних заводах Харківської, Сумської та Полтавської областей проводився дев'ятимісячний огляд поліпшення організації виробництва і виявлення внутрівиробничих резервів. В огляді брали участь 27 590 інженерів, техніків, робітників; серед них новатори виробництва, ударники комуністичної праці. Всього за цей період розглядалося 10 616 пропозицій-заходів, з них прийнято 7097, що дало економію близько 4 млн. крб. В ході огляду впроваджено 2732 пропозиції з умовно-річною економією 1735,1 тис. крб.

Хороших результатів добився в процесі огляду Харківський тракторний завод. Тут було створено 194 заводські, цехові та дільничні оглядові комісії і творчі бригади з 2970 чоловік. Всього подано 2725 пропозицій, з них прийнято 2256 з річним економічним ефектом 629,2 тис. крб. На ХТЗ громадськість бере активну участь у боротьбі за технічне й організаційне удосконалення виробництва.

Непоганих результатів досягнуто і на харківському моторобудівному заводі «Серп і молот», Турбінному заводі, ДПЗ-8, Заводі кондиціонерів та на інших підприємствах.

У даний час широко розгорнулося змагання за гідну зустріч 50-річчя Радянської влади. Колектив ХТЗ на честь знаменної дати намітив виготовити більше надійних і довговічних тракторів, підвищити строк їх служби з 3,5 до 4 тис. годин. Поставлено також завдання за рахунок впровадження у виробництво пропозицій раціоналізаторів зекономити 2,7 млн. крб. Підвищені зобов'язання взяли трудівники і інших підприємств нашого міста. Все це свідчить про те, що при соціалізмі у виявленні та використанні резервів виробництва беруть участь широкі народні маси. Переваги соціалізму втілюються у свідомій діяльності людей.

Розвиток творчої активності трудящих є закономірність соціалістичного способу виробництва. В рішеннях вересневого (1965) Пленуму ЦК КПРС підкреслюється, що партійні організації повинні спрямовувати зусилля трудящих на відшукування і реалізацію резервів виробництва.

Виробничі резерви — це невикористані можливості підвищення ефективності виробництва, скорочення затрат живої і уречевленої праці. Щоб досягти найбільшої ефективності, треба розробити науково об-

грунтовану класифікацію резервів у взаємозв'язках з факторами, якими вони зумовлені.

За цільовим призначенням, залежно від ступеня ефективності процесів виробництва, резерви можна розподілити так.

1. Резерви, пов'язані з використанням трьох основних елементів виробництва (засобів праці, предметів праці і власне праці):

а) зниження трудомісткості виготовлення продукції, зменшення втрат робочого часу, і, як наслідок, зростання продуктивності праці;

б) поліпшене використання основних фондів і нарощування виробничих потужностей;

в) ефективне використання оборотних фондів, економія матеріальних ресурсів.

2. Резерви процесу підготовки виробництва: скорочення часу підготовки виробництва і строків освоєння нових виробів.

3. Резерви використання готових виробів: поліпшення показників експлуатаційної економічності виробів, підвищення їх якості, надійності й довговічності.

4. Загальновиробничі резерви, що мають комплексний характер:

а) збільшення випуску продукції, рівномірне виконання плану по номенклатурі;

б) скорочення процесу виготовлення виробів та їх елементів;

в) зменшення виробничих затрат, скорочення втрат і підвищення рентабельності виробництва;

г) краще використання фінансових ресурсів і прискорення обігу оборотних коштів;

д) поліпшення умов праці і техніки безпеки в процесі виробництва.

5. Невиробничі резерви підвищення ефективності в процесі реалізації та збуту продукції і поліпшення діяльності непромислових господарств та служб підприємств.

Отже, як бачимо, резерви можуть бути внутрівиробничими і поза-заводськими. Виявлення внутрізаводських резервів може відноситись до поточного періоду, а також може бути зв'язане з розробкою перспективного плану.

Аналізуючи ті чи інші групи резервів, можна виявити ефективність окремих сторін виробничого процесу. Загальна економічна ефективність процесу виробництва оцінюється за допомогою основних показників вартості. До них, як відомо, належать одночасні затрати, переважно капітальні вкладення; поточні експлуатаційні витрати (собівартість продукції); строк окупності одночасних затрат. Ці показники розраховуються у відповідності з методикою визначення економічної ефективності запровадження нової техніки, механізації і автоматизації виробничих процесів у промисловості.

Для того, щоб найповніше використати виробничі резерви, треба дослідити на підприємствах фактори удосконалення виробництва, рушійні сили й причини, які зумовлюють характер і особливості виробничого процесу на підприємстві, його ефективність.

Аналізуючи резерви, не можна обмежуватися констатацією існуючого стану, слід виявляти і виробничі фактори, що сприятимуть поліпшенню техніко-економічних показників підприємства.

На підвищення ефективності виробництва впливають фактори галузевого і загальногосподарського масштабу. Але в цій статті ми обмежимося рамками підприємства, де безпосередньо здійснюється процес матеріального виробництва.

Найважливішим засобом виявлення і використання внутрівиробничих резервів є план організаційно-технічних заходів (оргтехплан).

В оргтехплані виробничі фактори практично відображаються у вигляді організаційно-технічних заходів, які можна розділити на дві комплексні групи.

До першої групи слід віднести всі заходи, спрямовані на удосконалення експлуатаційних показників виробів, що випускаються, на підвищення строку їх служби, надійності й довговічності. Здійснення цих заходів виявить резерви у споживачів продукції, підвищить ефективність їх виробництва. На заводі-виготовлювачі, навпаки, в багатьох випадках виникають додаткові затрати на поліпшення виробу. Однак технічні заходи по удосконаленню продукції треба включати в оргтехплан заводу-виготовлювача.

У другу групу входять організаційно-технічні заходи, пов'язані з удосконаленням методів виробництва на підприємстві. Ці заходи визначаються економічною роллю у виробництві трьох основних елементів процесу праці.

Аналізуючи економічну суть основних елементів процесу праці на промисловому підприємстві, можна розділити всі виробничі фактори по трьох найважливіших напрямках: удосконаленню засобів праці, найважливішого елемента процесу праці в умовах великого машинного виробництва; впровадженню прогресивних технічних методів і прийомів виробництва, зумовлених особливостями взаємодії засобів і предметів праці; поліпшенню методів і прийомів організації виробництва і праці, які впливають з характеру взаємозв'язку робітника-виконавця з засобами праці і з ролі колективу працівників у процесі виробництва.

Для практичного аналізу виробничих факторів при розробці плану організаційно-технічних заходів, вивченні, узагальненні і розповсюдженні досвіду передових робітників доцільно розробити класифікацію.

В цій статті на основі аналізу заводських матеріалів і пропонується така класифікація технічних і організаційних заходів, що базується на групуванні виробничих факторів і враховує економічну роль основних елементів процесу праці.

I. Удосконалення засобів праці.

1. Застосування нового високопродуктивного обладнання, механізація та автоматизація виробничих процесів.

2. Модернізація і підвищення дієздатності обладнання, заходи до його автоматизації і включення в автоматичні лінії.

3. Удосконалення технологічного оснащення і мала механізація на робочому місці.

II. Удосконалення технічних прийомів і методів виробництва.

1. Технологічна раціоналізація виробів, що випускаються, впровадження конструкторських заходів до підвищення їх економічності в процесі виробництва.

2. Удосконалення технологічних процесів виробництва продукції.

3. Поліпшення методів технічного контролю і боротьби з браком.

III. Удосконалення методів і прийомів організації праці і виробництва.

1. Поліпшення організації праці і соціалістичного змагання, впровадження досвіду новаторів у виробництво.

2. Удосконалення організації і управління основними виробничими процесами.

3. Поліпшення організації і управління допоміжними і обслуговуючими процесами.

4. Поліпшення обліку й контролю за процесом виробництва на підприємстві і його підрозділах.

Технічні й організаційні заходи можна розділити на групи, виходячи з їх ефективності у виробничому процесі, за цільовим призначенням резервів виробництва. Однак у такому випадку буде важко віднести деякі заходи до тієї чи іншої класифікаційної групи. Певні заходи при їх впровадженні впливають на виробничі показники, дають змогу виявити внутрівиробничі резерви в кількох напрямках. Так, застосування точного лиття економить матеріали і знижує трудомісткість у механічних цехах, дозволяє підвищити продуктивність праці і скоротити виробничий цикл. Отже, не можна такі пропозиції відносити до певної класифікаційної групи, бо це спричинятиме невизначеність і суб'єктивність, утруднюватиме систематизацію, аналіз і зіставлення заходів, відбір найпрогресивніших з них для використання на кількох підприємствах.

Застосовувані на заводах укрупнені класифікації не досить розроблені і базуються на використанні обох розглянутих нами способів групування. Наприклад, на ХТЗ, в чавуноливарному цеху № 2 оргтехзаходи розподіляються по таких напрямках: автоматизація і механізація виробничих процесів, модернізація обладнання; зниження втрат від браку і поліпшення якості продукції; організаційні заходи і економія матеріалів; техніка безпеки і промсанітарія. У механічних цехах оргтехплани складаються з таких головних розділів: впровадження нової техніки і передової технології; підвищення продуктивності праці; поліпшення якості і зниження втрат від браку; організаційні заходи; техніка безпеки і поліпшення умов праці.

Застосування таких класифікацій на заводах спричиняє плутанину, віднесення аналогічних заходів до різних класифікаційних груп. Так, в тракторному цеху № 1 впровадження пневматичного пристосування для виточування канавок у деталі віднесено до розділу «Застосування нової техніки і передової технології». У тракторному № 5 пристосування для одночасного фрезерування двох плоских деталей включено у розділ «Зростання продуктивності праці».

Через відсутність науково обґрунтованих класифікацій на виробництвах ускладнюється узагальнення і систематизація передового досвіду, а в оргтехпланах безсистемно перелічуються заходи, що не забезпечують цілеспрямованого розв'язання завдань комплексного вдосконалення виробництва.

Таким чином, найбільш доцільно будувати класифікацію, виходячи з економічної ролі основних елементів процесу праці і враховуючи заходи, спрямовані на удосконалення виробів у процесі експлуатації.

Наведену класифікацію треба деталізувати, звертаючи увагу на конкретні виробничі умови підприємств окремих галузей промисловості. Така класифікація дасть можливість послідовно нагромаджувати і систематизувати передовий досвід даного та інших підприємств у певному напрямку. Від пропаганди окремих розрізнених заходів можна переходити до цілеспрямованого нагромадження прогресивних матеріалів, що відносяться до відповідних класифікаційних груп і видів виробничих факторів. Це дає можливість ліквідувати дублювання у розробці однакових питань на різних підприємствах і зв'язані з цим втрати. Доцільно застосовувати певну систему індексів для диференційованих виробничих факторів у відповідності з їх розподілом по класифікаційних групах.

На підприємствах слід створити картотеку для систематизації і узагальнення заходів, що нагромаджуються по окремих класифікаційних групах у відповідності з наданими їм індексами. В міністерствах також доцільно мати такі картотеки для узагальнення міжзаводського досвіду.

Класифікація оргтехзаходів, поєднана з певною системою нагромадження і узагальнення прогресивних даних заводів, створює необхід-

ну базу для поліпшення оргтехпланів, допоможе перетворити їх на плани комплексного удосконалення виробництва.

В оргтехплани замість безсистемного переліку розрізнених заходів треба включити комплекс організаційно-технічних заходів, що базуються на перспективних планах технічного розвитку підприємства. В них слід передбачити комплекс робіт, які здійснюються по етапах і забезпечують розв'язання завдань по впровадженню нової техніки, механізації й автоматизації виробничих процесів. Однак на деяких підприємствах плани впровадження нової техніки включають окремі заходи, хоч і цінні, але не зв'язані між собою. А це не дає можливості добиватися всебічного поліпшення виробничих процесів.

Річний оргтехплан повинен органічно поєднуватися з техпромфінпланом. Доцільно за досвідом ХТЗ та інших підприємств міста Харкова встановлювати технічним службам заводів завдання по поліпшенню нормативів четвертого кварталу звітного року.

Технічні служби повинні доводити цехам виробничо-технічні завдання, що забезпечуватимуть поліпшення нормативів, а планово-економічні служби — ліміти економії, зв'язані з загальним завданням заводу. На основі таких завдань у цехах треба виявляти внутрівиробничі резерви, забезпечувати широке розповсюдження передового досвіду. Оргтехплани слід органічно пов'язувати з пропагандою і узагальненням досвіду новаторів виробництва. До розробки оргтехпланів доцільно залучати громадські бюро технічного аналізу та інші самодіяльні органи.

Планування організаційно-технічних заходів слід довести до кожного робітника. Треба широко розповсюджувати практику зіставлення особистих і бригадних планів удосконалення виробничого процесу на кожному робочому місці. В особистих планах робітники не тільки зобов'язуються збільшувати продуктивність праці, економити матеріальні ресурси, скорочувати затрати і поліпшувати якість продукції, але й намічають певні організаційно-технічні заходи на робочих місцях, що дасть можливість успішно виконати взяті зобов'язання. Як показує досвід передових підприємств, особисті плани дозволяють підвищити продуктивність праці на робочому місці протягом року на 10—30%.

Особисті плани допоможуть поліпшити систематизацію і узагальнення передового досвіду, виявити заходи, що можуть бути поширені на інші робочі місця, і одночасно вносити їх у цехові оргтехплани.

Застосування певної системи планування організаційно-технічних заходів на базі науково обґрунтованої класифікації виробничих факторів сприятиме успішному використанню ініціативи трудящих для удосконалення виробництва.

НОВІ ПОКАЗНИКИ ЕФЕКТИВНОСТІ ВИРОБНИЦТВА

А. Г. Литвиненко

Комуністична партія і Радянський уряд, послідовно здійснюючи ленінські принципи демократичного централізму в керівництві народним господарством, безперервно поліпшують методи та організацію планування у відповідності з досягнутим рівнем продуктивних сил, розвитком науки і техніки, новими політичними та економічними завданнями, які постають перед державою.

Нова економічна реформа є важливим кроком до зміцнення та дальшого розвитку нашої економіки. У доповіді на XXIII з'їзді КПРС по директивах п'ятирічного плану розвитку народного господарства сказано, що вирішальною умовою виконання п'ятирічного плану буде перехід на нові методи планування і керівництво господарством. Ці методи планування засновані на суворому додержанні економічних законів розвитку соціалістичного суспільства, на забезпеченні пропорційності в розвитку галузей народного господарства, на одержанні максимальної промислової продукції при мінімальних витратах на неї.

Змінилися показники, що плануються централізовано підприємствам, які можуть самостійно приймати рішення з оперативних питань виробництва. Інакше оцінюються і результати роботи підприємства. Основними показниками ефективності виробництва будуть обсяг реалізованої продукції з виділенням найважливіших видів у натуральному виразі, загальна сума прибутку та рентабельність. Ці показники мають найбільше значення для суспільного відтворення та для оцінки господарської діяльності підприємств. Реалізована продукція необхідної якості в заданому асортименті є кількісною оцінкою роботи підприємства та гарантією необхідних темпів та пропорцій суспільного відтворення.

Одночасно прибуток та рентабельність свідчать про якість роботи підприємства й гарантують відтворення з боку грошового нагромадження.

Аналіз обсягу реалізованої продукції трьох машинобудівних заводів Харкова (різних типів виробництва) за семирічку свідчить про зростання цього показника (див. табл. 1).

Якщо розглядати ці дані по рядках, то треба відзначити коливання динамічних рядів, які характеризують зростання обсягу реалізованої продукції на окремих підприємствах. Це пояснюється рядом факторів, одним з яких є зміна асортименту виробленої продукції. Наприклад, на заводі «Світло шахтаря» в 1960 та 1965 р. освоювали новий вид продукції, більш трудомісткої, але менш матеріаломісткої, що й відбилося на обсязі реалізації та обсязі валової та товарної продукції заводу.

Основним фактором, що зумовлює обсяг реалізованої продукції, є розмір товарної продукції. Якщо взяти за той же час по тих же під-

Таблиця 1

Зростання обсягу реалізованої продукції, %

Заводи	Роки							
	1958	1959	1960	1961	1962	1963	1964	1965
ХТЗ	100	141,7	150,8	140,2	146,5	159,2	166,9	169,7
„Світло шахтаря“	100	107,5	106,8	109,2	111,6	125,2	142,5	133,9
Турбінний	100	125,6	105,2	123,6	131,5	151,7	172,8	174,3

приємствах товарну продукцію, то побачимо динамічний ряд з такими ж змінами, як і попередній (табл. 2).

Таблиця 2

Динаміка випуску товарної продукції, %

Заводи	Роки							
	1958	1959	1960	1961	1962	1963	1964	1965
ХТЗ	100	106,5	120,8	129,5	135,6	148,3	152,6	159,9
„Світло шахтаря“	100	108,9	104,5	104,7	113,7	125,9	141,8	138,2
Турбінний	100	111,3	106,5	102,4	125,3	145,0	153,4	162,1

Тісно пов'язані між собою обсяг реалізованої продукції та величина прибутку підприємства.

Основну частину прибутку підприємства дає реалізація продукції. Ця частина розраховується як різниця між виручкою від реалізації та повною собівартістю реалізованої продукції. Решта прибутку — це прибуток від експлуатації житлового та комунального господарства, надходження боргів тощо.

Прибуток — це синтетичний вартісний показник, який характеризує ефективність виробництва, економію витрат та збільшення нагромадження. Приріст прибутку з упорядкуванням цін відбиває дійсне зростання обсягу виробництва.

Але одержати прибуток можна тільки тоді, коли вироблена продукція не залишиться на складах та базах. Прибуток, як показник плану промислового підприємства, стимулює випуск необхідної та високоякісної продукції лише тоді, коли ціни відображатимуть підвищення якості виробів. Крім того, прибуток стимулюватиме зменшення витрат на виробництво продукції. Отже, прибуток повинен виступати на підприємстві мірилом економічності виробництва, націлюючи підприємство на всебічне підвищення ефективності. Цікаво відзначити співвідношення (в індексній формі) між балансовим прибутком та прибутком від реалізації (див. табл. 3).

Дані таблиці ще раз підтверджують, що основним джерелом одержання прибутку на промисловому підприємстві є прибуток від успішної реалізації виробленої продукції. На основі цих даних можна скласти таблицю, яка покаже процент прибутку, втраченого підприємством з інших причин (див. табл. 4).

Частка втрат в деяких випадках значна, особливо на Турбінному заводі, але це не впливає на загальні результати.

Таблиця 3

Індекси балансового прибутку до прибутку від реалізації
(в коефіцієнтах)

Заводи	Роки							
	1958	1959	1960	1961	1962	1963	1964	1965
ХТЗ	0,988	0,992	0,994	0,989	0,973	0,977	0,982	0,982
„Світло шахтаря“	0,973	0,979	0,982	0,979	0,987	0,982	0,996	0,983
Турбінний	1,009	0,996	0,927	0,970	0,960	0,961	0,978	0,968

Таблиця 4

Відносні втрати прибутку через позареалізаційні результати, %

Заводи	Роки							
	1958	1959	1960	1961	1962	1963	1964	1965
ХТЗ	-1,2	-0,8	-0,6	-1,1	-2,7	-2,3	-1,8	-1,8
„Світло шахтаря“	-2,7	-2,1	-1,8	-2,1	-1,3	-1,8	-0,4	-1,7
Турбінний	+0,9	-0,4	-7,3	-3,0	-4,0	-3,9	-2,2	-3,2

Показник рентабельності найбільш повно відображає виробничу діяльність підприємств. Він розраховується як співвідношення прибутку до виробничих фондів підприємства і пов'язує сучасні витрати виробництва з обсягом суспільного авансування. В показнику рентабельності виявляється зниження собівартості продукції, зростання прибутку, а також поліпшення якості виробів та підвищення рівня використання основних та оборотних фондів підприємств.

Динаміка рентабельності на вищезазначених підприємствах характеризується даними табл. 5.

Таблиця 5

Показники рентабельності, %

Заводи	Роки							
	1958	1959	1960	1961	1962	1963	1964	1965
ХТЗ	23,0	27,8	33,6	34,6	20,8	20,4	23,3	24,7
„Світло шахтаря“	17,9	30,2	32,6	19,5	16,9	28,2	37,4	32,4
Турбінний	5,7	6,8	2,2	3,2	3,8	7,3	10,2	8,1

Рівень рентабельності змінюється, головним чином, через поновлення продукції, недоліки у цінах, великі строки освоєння виробничої потужності. В 1962 р. на ХТЗ, наприклад, рівень рентабельності спадає у зв'язку з переходом на випуск нового трактора з підвищеною вартістю двигуна, а також через нові форми кооперування.

Усі показники ефективності виробництва взаємозв'язані, обумовлюють один одного. Так, величина прибутку залежить від обсягу реалізованої продукції, а рівень рентабельності — від величини прибутку, а також від введення в експлуатацію освоєних фондів.

Така залежність показана в табл. 6.

Таблиця 6

Динаміка обсягу реалізованої продукції, прибутку та середньорічних виробничих фондів, %

Роки	ХТЗ			„Світло шахтаря“			Турбінний		
	Реалізована продукція	Прибуток	Фонди	Реалізована продукція	Прибуток	Фонди	Реалізована продукція	Прибуток	Фонди
1958	100	100	100	100	100	100	100	100	100
1959	142	125	103	108	168	100	126	124	103
1960	151	157	108	107	184	101	105	41	108
1961	140	171	114	109	113	103	124	62	112
1962	146	113	119	112	96	101	132	81	120
1963	159	119	125	125	160	103	152	162	127
1964	167	136	129	142	220	105	173	242	136
1965	170	149	139	140	195	108	174	205	142

З переходом на нову систему планування та економічного стимулювання вносяться деякі корективи в облік цих показників. Обсяг реалізованої продукції визначається за вартістю відвантажених та сплачених споживачем готових виробів, полуфабрикатів, а також робіт та послуг промислового характеру, з урахуванням зміни залишків готової продукції на початок та кінець звітного періоду.

Отже, в обсяг реалізованої продукції не включається внутрізаводський оборот навіть на комбінованих підприємствах. Обсяг реалізованої продукції планується та обчислюється в діючих оптових цінах. Для встановлення нормативів утворення фондів підприємства та динаміки реалізації обсяг реалізованої продукції обчислюється також і в порівняльних цінах. Порівняльними цінами в перехідний період будуть оптові ціни підприємства, заплановані в 1966 році. Прибуток розраховується згідно із звітним балансом підприємства: до «балансового прибутку» додаються збитки від експлуатації житлового господарства та віднімається решта збитків. Ця сума буде розрахунковою для показника рентабельності. Фактична рентабельність — відношення балансового прибутку і фактичної середньорічної вартості основних виробничих фондів та нормованих оборотних коштів, які банком не прокредитовані.

Особливістю нового п'ятирічного плану є зростання науково-технічного прогресу, швидке та широке впровадження результатів наукових досліджень в усі галузі народного господарства та підвищення на цій основі ефективності виробництва. Ці завдання поставлені перед колективами кожного підприємства. На вищеназваних підприємствах вже проводиться або проведений перехід на нову систему планування та матеріального стимулювання. Важливою підмогою в цій справі є порівняльний аналіз динамічних рядів та рівней роботи підприємств з метою досягнення найкращих результатів для суспільства та для колективу кожного заводу.

ШЛЯХИ УДОСКОНАЛЮВАННЯ СИСТЕМИ РОЗРАХУНКІВ У НАРОДНОМУ ГОСПОДАРСТВІ СРСР

В. Н. Симоненко

У нашій країні розгорнулася велика робота по втіленню в життя рішень вересневого (1965 р.) Пленуму ЦК КПРС і постанов партії та уряду з питань поліпшення планування і посилення економічного стимулювання виробництва.

За нових умов роботи промисловості одним з основних оцінних показників роботи підприємств буде, а вже на багатьох підприємствах є виконання плану реалізації продукції, бо тільки реалізація продукції характеризує виявлення споживчої вартості товарів, їх суспільну користь.

Як відомо, реалізація продукції характеризується надходженням виручки від покупців за матеріальні цінності, відвантажені їм поставщиками. Своєчасне надходження виручки є однією з основних передумов виконання плану реалізації поставщиком. Тому в нових умовах багато важить удосконалення системи розрахунків між поставщиками і покупцями.

У практиці бувають випадки, коли, не маючи необхідних коштів, підприємства-покупці укладають з поставщиками договори на придбання обладнання і потім довгий час не можуть його оплатити.

Таке становище, коли підприємство виконує план по всіх показниках, своєчасно відвантажує споживачеві свою продукцію і в той же час зазнає серйозних фінансових утруднень, є ненормальним.

У ряді випадків підприємства, що добре працюють, не виконують зобов'язань перед бюджетом, несвоєчасно виплачують заробітну плату робітникам і службовцям, затримують повернення позик Держбанкові. До таких підприємств застосовуються кредитні санкції, разом з тим їхня неплатоспроможність створена з вини покупців через відсутність у них коштів. При такому становищі у підприємства-поставщика господарський розрахунок втрачає будь-який смисл, а цього, безумовно, допускати не можна, оскільки у підприємства знижується матеріальна заінтересованість у підвищенні ефективності виробництва.

Наприклад, Харківський верстатобудівний завод, виконавши за перше півріччя 1966 року план випуску товарної продукції на 100,5%, у той же час допустив на 1 липня 1966 р. прострочену заборгованість Держбанкові по позиках у сумі 817 тис. крб. і поставщикам за матеріальні цінності — у сумі 339 тис. крб. Це в основному спричинене наявністю дебіторської заборгованості в сумі 674 тис. крб., у тому числі по товарах, не оплачених у строк, — 571 тис. крб. Заборгованість по товарах, не оплачених вчасно, за станом на 1 вересня збільшилася до 720 тис. крб.

Таке ж становище на Харківському заводі агрегатних верстатів, де неплатежі Держбанку і поставщикам на I.VII. 66 р. становили 460 тис. крб., а дебіторська заборгованість по товарах, не оплачених у строк, — 483 тис. крб. Тим часом план по товарній продукції завод виконав на 105,3%.

У зв'язку з тим, що покупці несвоєчасно оплачують рахунки за відвантажену продукцію, фінансових утруднень зазнають Харківський електромеханічний завод, «Електроважмаш», завод підйомно-транспортного устаткування ім. Леніна та інші.

Щоб усунути ці недоліки, згідно з рішенням вересневого (1965 р.) Пленуму ЦК КПРС Будівельний банк та Держбанк СРСР зобов'язані видавати споживачам і в першу чергу одержувачам устаткування кредит не менше, ніж на 45—60 днів, навіть і тоді, коли є прострочена заборгованість по раніше виданих позиках.

Погашати одержані в Держбанку кредити слід з фонду розвитку виробництва, який встановлюється підприємствам, що перейшли на новий порядок планування та економічного стимулювання, або для усіх інших підприємств за амортизаційних відрахувань, які підприємства направляють на капітальний ремонт чи капітальне будівництво.

Підприємствам-поставщикам, а також їхнім вищестоящим організаціям — головним управлінням і відповідним міністерствам — треба систематично стежити за платоспроможністю своїх підприємств і надавати їм допомогу в ліквідації неплатежів.

Відвертання значних сум оборотних коштів у розрахунки з покупцями по неоплачених у строк рахунках за відвантажену їм продукцію спричиняється, на наш погляд, ще й тим, що розподіл устаткування плануючими і збуто-постачальними організаціями не пов'язується в часі з асигнуваннями, що виділяються на капітальні вкладення.

Плануючі і збутові організації не несуть ніякої відповідальності за правильну і своєчасну видачу нарядів підприємствам і за оплату цієї продукції покупцями. При такій системі розподілу продукції і здійснювання розрахунків відвертання оборотних коштів та фінансові утруднення відбуваються у завода-поставщика, а не у платника, що замовив для себе продукцію, не маючи на це коштів.

Систему оплати устаткування необхідно змінити, встановивши при цьому відповідальність плануючих і збутових організацій за правильний і своєчасний розподіл фондів і в той же час сувору відповідальність покупців за своєчасну оплату замовленого устаткування.

Одним із заходів підвищення відповідальності покупців за своєчасне здійснення платежів є, на нашу думку, збільшення пені, що стягується з покупців за затримку оплати розрахункових документів, і накладання штрафів за необґрунтовані відмовлення від акцепту.

Тепер розмір пені дорівнює 0,01% неоплаченої частини рахунку за кожний день. Нам здається, що розмір пені треба довести до 1%, це підвищить відповідальність покупців за своєчасну оплату рахунків поставщиків. Ці суми треба стягувати з прибутків, що знижуватиме ту їх частину, яка може бути відрахована у заохочувальні фонди.

Віднесення пені і штрафів безпосередньо на результати фінансово-господарської діяльності підприємств стане дійовим важелем, що прискорить проведення розрахунків у народному господарстві, а також оборотність оборотних коштів підприємства. Зниження рентабельності підприємства у зв'язку із платою пені та штрафів негативно позначиться на виплаті заохочувальних фондів, а це змусить підприємства вживати заходів і своєчасно оплачувати рахунки поставщиків.

Планування і оцінка роботи підприємства по реалізації товарної продукції зобов'язує міністерства і фінансові органи систематично удосконалювати систему розрахунків у народному господарстві.

Виходячи з необхідності докорінно поліпшити стан розрахунків між підприємствами і організаціями за відвантажену продукцію і зроблені послуги, ми вважаємо за доцільне значно розширити акредитивну форму розрахунків як форму попередньої оплати поставок.

Для прискорення оборотності оборотних коштів строк дії акредитиву в банку поставщика встановлювати до 20 днів, у разі необхідності, з дозволу керуючих відділеннями Держбанку збільшувати цей строк до 40 днів.

Акредитив слід виставляти на суму не меншу 50 крб. замість існуючого мінімуму 100 крб.

Крім того, з метою своєчасної оплати товарів треба ширше запроваджувати в одноміській розрахунки такі форми, як розрахунки чеками з лімітованих книжок та платіжними дорученнями і планові платежі, замінюючи в одноміському вантажообороті акцептну форму розрахунків, бо вона не може запобігти неплатежам.

На нашу думку, дуже велике значення для нормальної роботи кожного підприємства має своєчасний перерозподіл прибутку, передбачений фінансовим планом. Треба, щоб розпорядження головного управління чи відповідного міністерства або інших вищестоящих організацій про перерозподіл прибутку на цілі фінансування капітальних вкладень, приросту нормативу власних оборотних коштів і покриття інших затрат прирівнювалися до платежів у бюджет, а не відносились до п'ятої групи черговості платежів.

Економічним обґрунтуванням цього заходу є те, що ці затрати для підприємств передбачені народногосподарським планом і мають таке саме важливе значення для держави, як і своєчасне надходження прибутків до державного бюджету.

Несвоєчасний перерозподіл передбаченого фінансовим планом прибутку, особливо призначеного для планового приросту оборотних коштів, негативно відбиватиметься на фінансовому стані підприємства і насамперед на своєчасних розрахунках із заводами-поставщиками за відвантажені їм сировину та матеріали, на затримці планових платежів бюджетові, несвоєчасній виплаті заробітної плати, розрахунках з Держбанком та інших платежах.

У зв'язку з бурхливим розвитком народного господарства країни, зміцненням його економіки і вдосконаленням методів управління промисловістю повинні вдосконалюватись також форми і методи грошових розрахунків.

Слід ефективніше застосовувати розрахунковий механізм і банківський контроль для підвищення відповідальності учасників розрахунків за додержання договірних зобов'язань і платіжної дисципліни, скорочення ланок проходження розрахунків.

Удосконалення розрахунків у народному господарстві сприятиме підвищенню ефективності всього суспільного виробництва.

ПИТАННЯ ЕКОНОМІКИ ТЕХНІЧНОЇ РЕКОНСТРУКЦІЇ ВЕРСТАТОБУДІВНИХ ЗАВОДІВ

О. О. Буренкова

Для створення матеріально-технічної бази комунізму потрібні величезні витрати як на будівництво нових підприємств та їх технічне оснащення, так і на переозброєння діючих (забезпечення їх найновішою технікою), на комплексну механізацію і автоматизацію, впровадження прогресивної технології, наукової організації виробництва і праці.

Збільшення віддачі коштів від капітальних вкладень, найбільш раціональне та ефективне використання цих коштів і таким чином підвищення ефективності всього суспільного виробництва є найважливішим завданням, непорушним законом господарського будівництва.

Виключно велике значення для виконання завдань, поставлених у Програмі КПРС, мають рішення вересневого (1965 р.) Пленуму ЦК КПРС. Втілення в життя рішень вересневого Пленуму ЦК КПРС про поліпшення керування промисловістю, вдосконалення планування і посилення економічного стимулювання промислового виробництва дасть можливість повніше використовувати переваги соціалістичної системи господарства, сприятиме прискоренню технічного прогресу і темпів економічного розвитку нашої країни, поліпшенню якості продукції, підвищенню ефективності капітальних вкладень і основних фондів.

Важливою умовою успішного виконання поставлених завдань є безперервне зростання і технічне вдосконалення основних виробничих фондів промисловості. Раціональне й ефективне використання основних виробничих фондів — необхідна умова створення матеріально-технічної бази комунізму.

Ключову позицію в промисловості посідає верстатобудування. Від рівня і масштабів розвитку цієї важливої галузі залежить успіх виробництва всіх видів техніки: машин, устаткування, механізмів та приладдя для народного господарства в цілому. За роки семирічки верстатобудівна промисловість досягла значних успіхів у своєму розвитку. Так, кількість підприємств Міністерства верстатобудівної та інструментальної промисловості збільшилась приблизно у 2 рази, число робітників — більше ніж удвічі, а обсяг валової продукції — приблизно у 3 рази.

Великі зміни мають відбутися у верстатобудуванні за 1966—1970 роки. Рівень виробництва в 1970 р. проти 1965 р. накреслено збільшити на 30—35%, продуктивність праці — в середньому на 60—70%. Найшвидше зростатиме виробництво верстатів високої і особливо високої точності, автоматів і напівавтоматів, що забезпечить структуру парку верстатів, відповідну до вимог впровадження передової технології, підвищення якості продукції, економії металу.

У порівнянні з останнім роком семирічки в 1970 р. випуск прецизійних верстатів збільшиться в 2—2,2 раза, верстатів високої точності в 2,5—3 рази, верстатів для фінішних операцій (шліфувальних і доводочних) — у 2,5—2,7 раза, автоматів і напівавтоматів — у 2,5—3 рази, автоматичних і напівавтоматичних ліній — у 3—4 рази, верстатів для електрофізичних методів обробки — не менше як у 2,2—2,4 раза, з програмним керуванням — у 5—6 разів.

Усе це вимагає глибокого вивчення економіки верстатобудування і правильного визначення найбільш доцільних перспектив розвитку верстатобудівної промисловості, особливо її виробничо-технічної бази.

У нинішній п'ятирічці основним напрямком капітальних вкладень у верстатобудування є технічна реконструкція підприємств. Вона диктується багатьма важливими факторами.

В цілому у верстатобудівній промисловості є чимало застарілого устаткування (табл. 1).

Таблиця 1

Віковий склад металорізального устаткування верстато-інструментальної промисловості за 1958 і 1962 роки

Вік устаткування	У процентах до загальної кількості верстатів	
	1958 рік	1962 рік
До 10 років	45,6	56,7
Від 10 до 20 років	34,4	23,9
Понад 20 років	20,0	19,4

Дані табл. 1 показують, що віковий склад обладнання у 1962 р. дещо поліпшився. Так, питома вага його у віці до 10 років збільшилася на 11,1%, одночасно знизилась частка старішого обладнання, особливо другої групи — на 10,5%. Однак приблизно половина обладнання має вік понад 10 років.

На багатьох верстатобудівних заводах застаріле устаткування становить ще значний процент від загального парку верстатів, що видно з табл. 2.

Таблиця 2

Розподіл устаткування за віком на 1 січня 1963 р.

Назва підприємств	Віковий склад устаткування у процентах		
	до 10 років	від 10 до 20 років	Понад 20 років
Краматорський завод важких верстатів	45	32	23
Одеський завод фрезерних верстатів ім. Кірова	51	16	33
Харківський верстатобудівний завод ім. Косіора	43	20	37

Використання протягом довгого часу старого малопродуктивного устаткування вимагає значних витрат на ремонт і затримує повне використання нового високопродуктивного устаткування.

На окремих підприємствах питома вага автоматів і напівавтоматів не перевищує 5%. Нерідко металообробні верстати не оснащені швид-

кодуючими та іншими пристроями. В результаті питома вага машинного часу роботи устаткування дорівнює 40%.

Подекуди на заводах ще великий процент допоміжних робітників — понад 70%. У цехах, особливо заготівельних, механізація виробничих процесів не відповідає сучасним вимогам.

Розрахунки свідчать, що віддача капітальних вкладень у технічну реконструкцію підприємств приблизно в 2 рази швидша, ніж у нове будівництво, якщо технічна реконструкція здійснюється на основі сучасних досягнень науки і техніки; впровадження у виробництво нових технологічних процесів і передових методів організації виробництва, комплексної механізації і автоматизації, модернізації та зміни устаткування; оптимального розміщення агрегатів та устаткування на виробничих площах; використання нових, більш ефективних видів сировини та матеріалів; дальшого розвитку спеціалізації і кооперування виробництва.

Дедалі більшого значення набуває досвід реконструкції підприємств і правильне визначення економічної ефективності капітальних вкладень у реконструкцію.

Правильне визначення економічної ефективності витрат, а також структури капітальних вкладень дозволяє встановити найдоцільніший варіант технічної реконструкції, тобто максимально короткий строк окупності, приріст виробничих потужностей, зниження собівартості продукції, поліпшення умов праці і зростання її продуктивності. Поки реконструкція або будівництво не закінчені, капітальні вкладення є мертвими матеріальними і фінансовими цінностями. Після їх звершення капітальні вкладення уречевлюються в основні фонди. Звідси висновок — чим більше коштів спрямовано на відновлення активної частини фондів, тим вища економічна ефективність капітальних вкладень у нове будівництво чи реконструкцію промислового підприємства.

При розгляді структури капітальних вкладень по окремих верстатобудівних заводах (табл. 3) видно, що цього не завжди дотримуються. Так, структура капітальних вкладень на Одеському радіально-свердильному верстатобудівному заводі має тенденцію до зниження капітальних вкладень в устаткування, не краще становище й на Харківському верстатобудівному заводі. Київський завод верстатів-автоматів до 1963 р. мав задовільні показники, але у 1965 р. капітальні вкладення в устаткування різко зменшилися.

Таблиця 3

Структура капітальних вкладень окремих верстатобудівних заводів за 4 роки

Назва заводів	Капітальні вкладення, %											
	1953 р.				1958 р.				1963 р.			
	Будівельно-монтажні роботи	Устаткування	Інше	Будівельно-монтажні роботи	Устаткування	Інше	Будівельно-монтажні роботи	Устаткування	Інше	Будівельно-монтажні роботи	Устаткування	Інше
Харківський верстатобудівний	73,8	26,2	—	73,8	24,9	1,3	61,0	39,0	—	61,9	37,7	0,4
Київський завод верстатів-автоматів	76,1	23,9	—	48,5	51,1	0,4	23,3	74,3	1,8	49,6	46,9	4,1
Одеський радіально-свердильний	37,4	62,0	0,6	65,6	34,1	0,3	61,5	35,0	3,5	67,4	29,0	3,6

Підкреслимо, що реконструкцію підприємств не можна ні в якому разі протиставляти новому будівництву. Як показує досвід, реконструкція підприємств дає найбільший ефект тоді, коли основна частина витрат направляється не на будівельно-монтажні роботи, а на встановлення сучасного, більш досконалого устаткування, тобто, як було сказано вище, коли витрати ідуть головним чином на розширення і оновлення активної частини основних фондів. Відомо також, що в деяких випадках реконструкція старих підприємств вимагає великих витрат на перебудову цехів, введення нового перепланування виробничих площ і на створення по суті нового допоміжного господарства. При реконструкції не завжди можна застосувати сучасну передову техніку і технологію, комплексну механізацію і автоматизацію виробничих процесів. Іншими словами, в такому разі відтворення старого підприємства на новій основі не може дати значного економічного ефекту. Саме тому при новому будівництві і реконструкції підприємств треба пам'ятати: «Коли коефіцієнт оновлення фондів складає 0,7—0,9 і вище, реконструкція економічно не виправдана»¹.

До недавнього часу в економічній літературі не досить широко висвітлювалися питання методики і мало було науково-дослідницьких праць, присвячених аналізу і узагальненню масових даних щодо ефективності капітальних вкладень. Причина цього — насамперед недооцінка проблеми економічної ефективності, а також недоліки існуючої системи обліку і ціноутворення.

Економічна ефективність капітальних вкладень зводиться до того, щоб визначити, як у найкоротші строки з найменшими витратами досягти найбільших виробничих успіхів. Тому під економічною ефективністю капітальних вкладень розуміють підвищення продуктивності суспільної праці і обсяг зменшення собівартості продукції.

В. І. Ленін ще у 1920 р. в листі до Т. М. Кржижанівського звернув увагу радянських інженерів і економістів на необхідність глибокого аналізу економічної ефективності здійснюваних технічних рішень. Вирішальне значення для розкриття суті економічної ефективності капітальних вкладень при соціалізмі має якісна сторона, що цілком визнається виробничими відносинами і об'єктивно діючими економічними законами нашого суспільства. Але щоб знайти найефективніші варіанти капітальних вкладень, треба знати ще й кількісну сторону ефективності. Ці дві сторони не можна протиставляти.

Відправною у визначенні економічної ефективності капітальних вкладень є вказівка К. Маркса про те, що будь-яка економія полягає в економії часу, тобто витрат суспільної праці — живої і матеріалізованої. Отже, для визначення економічної ефективності капітальних вкладень треба порівняти витрати праці до і після здійснення технічної реконструкції підприємств та знайти варіант, впровадження якого при менших капіталовкладеннях забезпечує максимальні результати і, зокрема, мінімальні витрати праці на одиницю продукції.

Але при існуючій системі ціноутворення виникають труднощі у правильних підрахунках витрат праці, у визначенні кількісного виразу вартості в грошовій формі. Відомо, що у заробітній платі враховується друга частина, яка йде на створення продукції для суспільства. При цьому ціни на товари відхиляються від їх вартості.

Ці труднощі перешкоджають розв'язанню проблеми економічної ефективності і розвитку науки. Тому численні пропозиції, прийоми і методи розрахунків економічної ефективності капіталовкладень в ос-

¹ Т. Хачатуров. Расчет против тенденции. «Экономическая газета», 12 вересня 1964.

нові своїй зводяться до трьох основних пропозицій: 1) пропорціонально живій праці (заробітна плата); 2) визначити вартість з урахуванням додаткової праці пропорціонально минулій, матеріалізованій праці (капіталовкладенням, основним і оборотним фондам) і 3) пропорціонально матеріалізованій і живій праці (собівартість продукції).

Оскільки важко правильно обчислити вартість, а треба визначити економічну ефективність капітальних вкладень, остання на практиці обчислюється за допомогою системи показників як основних, так і допоміжних. До основних показників належать такі: збільшення випуску продукції внаслідок реконструкції підприємства, підвищення продуктивності праці, зниження собівартості продукції, питомі капіталовкладення, окупність капіталовкладень, або коефіцієнт ефективності.

Обчислення ефективності капіталовкладень та впровадження нової техніки здійснюються через систему вартісних і натуральних показників. У кожній галузі промисловості повинна бути своя конкретизація методів та заходів обчислення економічної ефективності капітальних вкладень.

Здійснюючи технічну реконструкцію підприємств, треба враховувати найновіші досягнення вітчизняної та світової науки і техніки, передові техніко-економічні показники, досягнуті на кращих підприємствах (табл. 4). Все це забезпечує зростання продуктивності праці. Велике значення зростання продуктивності праці неодноразово підкреслював В. І. Ленін: «Комунізм є вища, проти капіталістичної, продуктивність праці добровільних, свідомих, об'єднаних робітників, що використовують передову техніку»¹.

Таблиця 4

Основні техніко-економічні показники реконструкції окремих верстатобудівних заводів

Показники	Назва заводів							
	Київський завод верстатів-автоматів		Харківський верстатобудівний		Одеський радіально-свердильний		Лубенський завод „Комунар“	
	до реконструкції	після реконструкції	до реконструкції	після реконструкції	до реконструкції	після реконструкції	до реконструкції	після реконструкції
Випуск продукції в оптових цінах, тис. крб.	10 010	33 400	13 856,6	275 600	8 290	29,800	3207,7	19 555
Збільшення в результаті реконструкції, %	—	3,3	—	1,98	—	3,6	—	6,1
Продуктивність праці 1 робітника, тис. крб.	4,1	6,91	5,0	9,3	5,1	9,3	3,5	10,4
Збільшення в результаті реконструкції, %	—	1,68	—	1,86	—	1,83	—	2 97
Витрати на 1 робітника, коп.	87,6	75,2	89,8	79,3	86,7	64,4	104,7	80,4
Зниження в результаті реконструкції, %	—	14,1	—	11,7	—	25,7	—	23,1
Строк окупності (в роках)	—	3,4	—	4	—	3,2	—	3
Коефіцієнт ефективності	—	0,29	—	0,25	—	0,31	—	0,33

Розглянувши основні техніко-економічні показники реконструкції чотирьох верстатобудівних заводів, можна зробити такі висновки: вна-

¹ В. І. Ленін. Твори, т. 29, стор. 380.

слідок реконструкції значно підвищилася продуктивність праці робітників, знизилася витрати на 1 крб.; досягнута основна мета — при зниженні витрат матеріальних і трудових збільшена віддача. У результаті реконструкції випуск продукції збільшився у 3,3 раза. Це свідчить про те, що тут додержуються закону господарського виробництва: від кожного карбованця — максимальний прибуток.

ПЛАНУВАННЯ І АНАЛІЗ ЕФЕКТИВНОСТІ МЕХАНІЗАЦІЇ МАШИНОБУДУВАННЯ

Е. М. Адаменко

У рішеннях XXIII з'їзду КПРС вказується на необхідність підвищити ефективність виробництва. З цією метою треба розробити науково обґрунтовані методи, за допомогою яких би визначалась і планувалась економічна ефективність впровадження нової техніки, механізації та автоматизації виробництва. Існуючі методи недосконалі і придатні для визначення тільки порівнянної ефективності. Встановлена типовими методиками система показників не забезпечує ні поточного, ні перспективного планування ефективності механізації і автоматизації виробництва за ряд років.

«Методика визначення економічної ефективності впровадження нової техніки, механізації і автоматизації виробничих процесів у промисловості», затверджена Держпланом СРСР 9 грудня 1961 р., не містить показників, які можна використати для такого планування і обліку.

Найістотнішим недоліком названої «Методики», на наш погляд, є те, що вона пропонує велику кількість додаткових показників, а найважливіший — загальну (абсолютну) ефективність техніки (робочих машин, обладнання та ін.) — випускає, вважаючи головним строк окупності додаткових капіталовкладень.

Проте застосовувати останній показник можна лише при виборі найвигіднішого варіанта з кількох пропонованих, тобто для визначення порівнянної ефективності. Для обліку, аналізу і планування він зовсім не придатний. Ось чому найбільш доцільно тут використовувати саме показник загальної (абсолютної) ефективності засобів виробництва (робочих машин, обладнання та ін.), бо він найправильніше і найповніше відбиває критерій ефективності. Отже, показник загальної (абсолютної) ефективності є головним і визначальним, всі ж інші підпорядковані йому.

Довгий час досліджувався і вдосконалювався найпоширеніший у практиці економічних розрахунків показник строку окупності додаткових капіталовкладень. Показник же загальної ефективності залишався поза увагою, хоч і його можна було б вдосконалити з метою точнішого відбиття ефективності засобів виробництва, тіснішого зв'язку з показниками порівняльної ефективності.

Виходячи з «Типової методики визначення економічної ефективності капітальних вкладень і нової техніки в народному господарстві СРСР» (1960 р.), показник загальної ефективності можна зобразити як відношення (в зіставних цінах) приросту чистого продукту до капітальних вкладень, що викликали цей приріст, тобто $E_a = \frac{\Delta D^1}{K}$.

¹ Типовая методика определения экономической эффективности капитальных вложений и новой техники в народном хозяйстве СССР, Госпланиздат, 1960, стор. 8.

У проєкті нової типової методики¹, розробленої в 1965 р. Інститутом економіки АН СРСР, Науково-дослідним економічним інститутом Держплану СРСР і Інститутом економіки будівництва Держбуду СРСР під керівництвом члена-кореспондента АН СРСР Т. С. Хачатурова, є ще показник:

Д — річний фізичний обсяг національного доходу (в зіставних цінах);

Ф — середньорічна вартість виробничих фондів (основних і оборотних).

Крім того, в цьому проєкті зазначається, що в ролі показника ефективності фондів інколи при розрахунках і аналізі виступають показник фондоемкості (або протилежний йому — фондівіддачі), величина виробничих фондів на карбованець валового суспільного продукту.

Те, що показник «фондовіддача» (або протилежний йому «фондоемкість») відбиває абсолютну (загальну) ефективність виробничих фондів, зрозуміло навіть при поверховому ознайомленні з його економічним змістом. Про це свідчать і такі нескладні розрахунки. Коли розглядати ефективність фондів як співвідношення продуктивності праці і фондозброєності, то показником ефективності буде фондівіддача, бо

$$П_п = \frac{П}{Ч}; \quad \Phi_o = \frac{\Phi}{Ч}, \quad \text{а} \quad \frac{П_п}{\Phi_o} = \frac{П}{Ч} : \frac{\Phi}{Ч} = \frac{П_п}{\Phi} = \frac{П}{\Phi} = \Phi_v,$$

$П_п$ — продуктивність праці;

$П$ — виготовлена продукція;

$Ч$ — число працюючих;

Φ_o — фондозброєність;

Φ — виробничі фонди;

Φ_v — фондівіддача.

Але фондівіддача (і фондоемкість) є показниками ефективності фондів лише в певному наближенні, і не завжди рух фондівіддачі збігається з напрямом руху ефективності. Не можна робити висновків про ефективність, не враховуючи змін продуктивності праці і собівартості, бо ефективність фондів може зрости при зниженні фондівіддачі (або зростанні фондоемкості) в тому випадку, коли темпи зростання продуктивності праці і зниження собівартості випереджатимуть падіння фондівіддачі (можливе й протилежне явище).

Отже, не можна ототожнювати фондівіддачу і економічну ефективність. Остання значно ширша змістом, кількісно визначена і має такий вираз: $E_\Phi = \frac{K_{\Phi v} \cdot I_{п.п}}{I_c}$, де

E_Φ — коефіцієнт абсолютної ефективності фондів;

$K_{\Phi v}$ — коефіцієнт фондівіддачі, що визначається як $\frac{Ч_п}{\Phi}$, де

$Ч_п$ — чиста продукція реалізації в зіставних цінах²;

а Φ — середньорічна вартість виробничих фондів у зіставних цінах;

$I_{п.п}$ — індекс продуктивності праці;

I_c — індекс собівартості.

Однак застосування індексу собівартості порівнянної продукції має ряд істотних недоліків. Перш за все, це відсутність тісного зв'язку з ін-

¹ «Экономическая газета», 15 вересня 1965 р.

² Тут і далі під «чистою продукцією реалізації» розуміється різниця між вартістю реалізованої (або запланованої для реалізації) продукції і матеріальними затратами підприємства на її виготовлення (в зіставних цінах).

шими показниками виробничої діяльності підприємства, бо індекс собівартості зв'язаний тільки з тією частиною продукції, яка порівнюється, а не з усім обсягом її. Цей недолік особливо відчувається при обчисленні індексів за тривалий період (за рік і більше). Ось чому даний показник можна використати, визначаючи ефективність фондів, тільки тоді, коли береться невелика кількість підприємств, а питома вага зіставної продукції висока.

У всіх інших випадках слід звертатись до індексу затрат на карбованець товарної продукції. Цей індекс фактично відбиває зміни собівартості всієї товарної продукції і може бути вимірником рівня і динаміки собівартості на будь-яких підприємствах і в цілому по всій промисловості.

Сказане дає можливість зробити висновок, що з метою застосування єдиної методики, обчислюючи коефіцієнт загальної ефективності фондів, слід завжди використовувати для розрахунків індекс затрат на карбованець товарної продукції. Формула матиме такий вигляд

$$E_{\phi} = \frac{K_{\phi\text{в}} \cdot I_{\text{п.п}}}{I_{\text{с.т.п}}},$$

де $I_{\text{с.т.п}}$ — індекс затрат на карбованець товарної продукції.

Цей показник ефективності фондів можна застосувати і на окремих підприємствах, і у всій промисловості в цілому. Але для визначення ефективності фондів у всьому народному господарстві даний показник не можна використати, бо по всіх сферах матеріального виробництва СРСР індекс затрат на продукцію не обчислюється. Правда, можна визначити його наближено, але це позбавить названий показник головних переваг: простоти, легкості і точності обчислення.

До цього часу мова йшла про ефективність всіх виробничих фондів у цілому. У даній же статті досліджується ефективність механізації виробництва, тобто найактивнішої частини основних фондів (робочих машин і обладнання). Природно, що структура пропонованого показника в цілому зберігається, хоч окремі складові частини потребують подальшого уточнення.

Так, коефіцієнт фондівіддачі основних фондів заміняється коефіцієнтом фондівіддачі засобів механізації, який є відношенням чистої продукції реалізації в зіставних цінах і активної частини основних виробничих фондів (тобто вартості робочих машин і обладнання) за формулою

$$K_{\phi\text{в.м}} = \frac{Ч_{\text{п}}}{M},$$

де $K_{\phi\text{в.м}}$ — показник фондівіддачі засобів механізації;

M — середня вартість (в зіставних цінах) робочих машин і виробничого обладнання, що забезпечили випуск (або приріст) цієї продукції.

Зміна (індекс) продуктивності праці визначається тільки в тій частині продуктивності, яка зазнала впливу механізації виробництва, і матиме такий вигляд $I_{\text{п.п.м}}$. Це ж саме можна сказати і про собівартість $I_{\text{с.т.п.м}}$. В результаті показник загальної ефективності засобів механізації можна обчислити так:

$$E_{\text{м}} = \frac{K_{\phi\text{в.м}} \cdot I_{\text{п.п.м}}}{I_{\text{с.т.п.м}}}.$$

Однак, щоб визначити вплив механізації на зростання продуктивності праці і зниження собівартості потрібні складні розрахунки. Крім того, оскільки в машинобудуванні зміна цих показників відбувається

в основному завдяки механізації, остільки вони коректуються незначною мірою. Це дуже мало впливає на величину показника загальної ефективності механізації. Тому можна внести зміни тільки в основний розрахунковий елемент — коефіцієнт фондівдачі, а індекси продуктивності праці та собівартості всієї товарної продукції залишити без змін.

У цьому випадку формула загальної ефективності засобів механізації матиме такий вигляд $E_m = \frac{K_{фв.м} \cdot I_{п.п}}{I_{с.т.п}}$ і відбиватиме індивідуальну загальну ефективність засобів механізації (робочих машин і обладнання) конкретного заводу, виробничого підрозділу.

Однак для обліку, аналізу і правильного планування не досить тільки показника індивідуальної ефективності. Як критерій слід використати середню ефективність фондів або засобів механізації; її неважко розрахувати як середньозважену по вартості основних виробничих фондів або тільки робочих машин, а потім успішно застосувати, вважаючи її нормативним показником.

$$E_{ф.с} = \frac{\Sigma (E_{ф}\Phi)}{\Sigma \Phi} ; E_{м.с} = \frac{\Sigma (E_{м}M)}{\Sigma M} ,$$

де $E_{ф.с}$ — середній коефіцієнт загальної ефективності основних фондів;
 $E_{м.с}$ — середній коефіцієнт загальної ефективності механізації.

Використання пропонованих показників абсолютної ефективності фондів і засобів механізації дасть можливість повніше врахувати різноманітні процеси, що впливають на ефективність, і, отже, розрахувати її точніше і об'єктивніше. Звичайно, підвищення точності викликає деяке ускладнення розрахунків. Але труднощі легко подолати, бо ці коефіцієнти тісно пов'язані з існуючими статистичними, плановими та іншими показниками, що дає реальну можливість обчислити їх практично.

Крім того, завдяки використанню пропонованих показників плани не будуть переобтяжуватися неефективними заходами. Поліпшиться планова практика, коли оцінка роботи даватиметься не за кількістю виконаних заходів, а за їх результативністю. Все це стане основою дальшого зростання ефективності виробництва і механізації.

Для аналізу і вдосконалення планування треба не тільки визначити загальну ефективність механізації в цілому, але і встановити, під впливом яких факторів і показників і в якій мірі вона змінюється. Адже, з одного боку, техніка має вирішальний вплив на кількісні і якісні показники роботи підприємств, а з другого — ці показники є вихідними для визначення ефективності даної техніки або ж істотно впливають на неї.

Ось чому важливим напрямком боротьби за підвищення економічної ефективності механізації є планування і аналіз ефективності за факторами, що впливають на неї. Вивчення впливу окремих факторів на ефективність механізації — основа для дальшого виявлення резервів зростання і вдосконалення виробництва.

Фактори, що впливають на ефективність механізації, різноманітні; через те слід групувати їх за спільними ознаками, які комплексно відбивають вплив на ефективність певної групи факторів. Всі ці найважливіші комплексні фактори, дію яких визначено і проаналізовано, треба включити в склад розрахункових величин показника загальної ефективності механізації. Таким показником, як зазначалось, може бути коефіцієнт загальної (абсолютної) ефективності механізації E_m , що визна-

чається так: $E_m = \frac{\Phi_{в.м} \cdot I_{п.п}}{I_{с.т.п}}$.

Елементи, використані для визначення названого показника, відбивають найістотніші групи факторів, які впливають на ефективність механізації і які треба проаналізувати.

Першим серед цих елементів є фондвіддача засобів механізації ($\Phi_{в.м.}$), що визначається через відношення чистої продукції реалізації і середньорічної вартості робочих машин і обладнання в зіставних цінах ($\frac{Ч_p}{M}$). Розглядаючи цей показник, переконуємось, що ефективність може змінитися внаслідок збільшення обсягу реалізації та вдосконалення продукції. Останнє рівносильно її збільшенню і обов'язково впливатиме на ефективність механізації. Причому фактори ці можуть діяти і паралельно (одночасно), і незалежно один від одного. З наведеної формули бачимо, що до комплексних факторів належить також зміна продуктивності праці і собівартості.

Отже, для обліку, аналізу і планування ефективності механізації за факторами треба зважати на таке:

- 1) поліпшення якості продукції, виготовленої за допомогою засобів механізації;
- 2) зміну обсягу вироблюваної на досліджуваних засобах продукції, що реалізується;
- 3) підвищення продуктивності праці завдяки тим же засобам механізації;
- 4) зміну собівартості продукції, виробленої на них.

Мабуть, приріст (зміна) ефективності механізації визначатиметься алгебраїчною сумою змін зазначених величин. При цьому вплив поліпшення якості продукції на зростання ефективності засобів механізації розраховується як відношення суми річної народногосподарської економії, одержуваної внаслідок підвищення якості продукції, і середньорічної вартості робочих машин і обладнання, за допомогою яких випускається та чи інша продукція.

$$\Delta E_k = \frac{E_p}{M},$$

де ΔE_k — коефіцієнт приросту загальної ефективності засобів механізації і автоматизації виробництва, за допомогою яких виробляється дана продукція;

E_p — сума річної народногосподарської економії, одержуваної від вдосконалення продукції, яка визначається за утвердженою Держпланом СРСР методикою¹;

M — вартість робочих машин і обладнання.

Підставою для застосування цього методу є повна узгодженість з новою загальновизнаною методикою визначення абсолютної (загальної) економічної ефективності виробничих фондів і капітальних вкладень.

Приріст ефективності, викликаний зростанням продуктивності праці, можна розрахувати як відношення ефекту, одержуваного внаслідок цього зростання, до засобів механізації, що вивчаються. При цьому величина ефекту визначається перемноженням величини чистої продукції в зіставних цінах на приріст продуктивності праці. Можливий і інший, простіший спосіб розрахунку. У зв'язку з тим, що продуктивність праці прямо пропорційна ефективності механізації, її вплив на ефектив-

¹ Методика определения экономической эффективности внедрения новой техники, механизации и автоматизации производственных процессов в промышленности. Изд-во АН СССР, М., 1963, стор. 12—13.

ність можна визначити множенням коефіцієнта ефективності механізації на приріст продуктивності праці $\Delta E_n = \frac{q_n (I_{n,п} - 1)}{M}$ або $\Delta E = E_m (I_{n,п} - 1)$.

Підвищення ефективності, спричинюване розширенням обсягу виробництва і збільшенням кількості продукції, що реалізується, визнається як відношення приросту чистої продукції реалізації в зіставних цінах (з відрахуванням величини ефекту, одержаного внаслідок поліпшення якості цієї продукції і зростання продуктивності праці) до вартості виробничого обладнання, що забезпечило цей приріст (у зіставних цінах), або як добуток питомої ваги цього приросту ($d\Delta$) в загальній величині чистої продукції на коефіцієнт абсолютної ефективності засобів механізації $\Delta E_v = \frac{\Delta q_n - E_p - E_n}{M}$ або $\Delta E_v = d\Delta q_n E_m$.

Величина приросту ефективності механізації внаслідок зміни собівартості виготовленої продукції визначається за допомогою відношення, одержаного внаслідок цього ефекту, до вартості засобів механізації. При цьому ефект від зниження собівартості обчислюється як добуток величини товарної продукції за певний (звітний) період на різницю затрат на карбованець товарної продукції базисного і звітного періоду, тобто

$$\Delta E_c = \frac{(Z_0 - Z_1) T_1}{M},$$

де ΔE_c — приріст ефективності механізації за рахунок зниження собівартості продукції;

Z_0 і Z_1 — затрати на карбованець товарної продукції базисного і звітного періоду;

T_1 — товарна продукція звітного періоду;

M — вартість засобів механізації (робочих машин і обладнання) за звітний період.

Як уже зазначалось, підсумовування величин (точніше, добуток індексів), що характеризують вплив всіх основних факторів на зростання загальної ефективності механізації, має дати загальну величину приросту ефективності за певний період, тобто

$$\Delta E_m = \Delta E_k + \Delta E_n + \Delta E_v + \Delta E_c.$$

На цій підставі можна планувати ефективність механізації на наступні роки і встановити нормативи її на довгий час. Можливе збільшення ефективності механізації під впливом основних факторів визначається за згаданю вище методикою. Тільки замість фактичної величини ефекту, одержаного від дії цих факторів, у формули треба підставити заплановані показники.

Підсумовування всіх одержаних величин покаже можливий, очікуваний розмір приросту ефективності механізації при умові, що встановлені планом показники будуть виконані, і дозволить визначити коефіцієнт загальної ефективності засобів механізації за планом

$$E_{m,пл} = E_{m,ф} + (\Delta E_{k,пл} + \Delta E_{n,пл} + \Delta E_{v,пл} + \Delta E_{c,пл}) = E_{m,ф} + \Sigma \Delta E_{пл},$$

де $E_{m,пл}$ — коефіцієнт загальної ефективності механізації за планом; $E_{m,ф}$ — досягнутий на початок планованого періоду (фактичний) коефіцієнт загальної ефективності механізації;

З метою перспективного і поточного планування підвищення загальної ефективності механізації на підприємствах і в галузях промисловості

доцільно застосувати нормативні показники тривалої дії, що визначаються згаданими вище методами. Ці ж показники мають бути основними і при аналізі динаміки економічної ефективності механізації і автоматизації виробництва.

Розробка нормативів і планування ефективності механізації заснована на науковому аналізі фактичної і можливої віддачі засобів праці. Головна мета цього аналізу — дослідження і впровадження заходів, що збільшують корисний результат роботи при найменших затратах. Найважливіші принципи аналізу ефективності такі: об'єктивна оцінка та облік реальних умов виробництва, використання абсолютних і порівняльних показників, зіставність застосовуваних для розрахунків вихідних даних, комплексність аналізу, виділення основних факторів, порівнянність варіантів і правильний вибір еталона для порівняння.

ДЕЯКІ ПИТАННЯ СПЕЦІАЛІЗАЦІЇ КОЛГОСПНОГО ВИРОБНИЦТВА

Ю. І. Терехов, П. І. Пономаренко

Комуністична партія і Радянський уряд надають великого значення всебічному розвитку сільського господарства, дальшому збільшенню виробництва сільськогосподарської продукції.

У рішеннях березневого (1965 р.) Пленуму ЦК КПРС записано: «Пленум ЦК КПРС висловлює впевненість у тому, що партія, весь радянський народ сприймуть невідкладні заходи по дальшому розвитку сільського господарства як найважливішу і життєво необхідну справу, що має величезне значення для піднесення економіки країни і поліпшення добробуту народу»¹.

Виконання цих завдань залежить від розумного розподілу колективної праці, від науково обгрунтованого розміщення і поглиблення спеціалізації сільськогосподарського виробництва як у країні в цілому, так і в кожному господарстві окремо.

Науково обгрунтована спеціалізація і раціональне розміщення соціалістичного сільського господарства мають велике теоретичне і практичне значення, бо сільське господарство розвивається під впливом об'єктивних економічних законів: розширеного відтворення, планомірності, невідпинного зростання продуктивності праці та ін.

Спеціалізація сільськогосподарського виробництва є складовою частиною інтенсифікації його і сприяє розвитку галузей економіки в кожному сільськогосподарському підприємстві, районі, області з урахуванням його природних та економічних умов, в яких ведеться виробництво сільськогосподарської продукції.

Спеціалізація сільськогосподарського виробництва створює сприятливі умови, в яких інтереси всього народу гармонічно поєднуються з інтересами окремого колгоспу чи радгоспу.

Практика господарської діяльності показує, що спеціалізація сільськогосподарського виробництва дає позитивні наслідки лише тоді, коли вона здійснюється в кожному колгоспі, бригаді, фермі. В цьому значенні і поглибленій спеціалізації, на яку спрямовує нас партія та уряд.

Зараз в країні склалися цілі зони по виробництву товарного зерна, бавовни, овочів, фруктів, чого немає ще у тваринництві, і спеціалізація в цьому напрямку до останнього часу велася дуже повільно.

Директивами ХХІІІ з'їзду КПРС підкреслено необхідність всілякого розвитку спеціалізованого м'ясного тваринництва там, де це економічно вигідно. Підвищуючи продуктивність, збільшуючи поголів'я худоби та птиці, слід забезпечити дальше зростання виробництва молока, м'яса,

¹ О неотложных мерах по дальнейшему развитию сельского хозяйства СССР. Постановление Пленума ЦК КПСС, принятое 26 марта 1965 г. Изд-во «Политическая литература», М., 1965, стор. 238.

яець та іншої продукції тваринництва, потрібної населенню та переробній промисловості країни¹.

Партія радить широко застосовувати інтенсивне вирощування та відгодівлю молодняка великої рогатої худоби в районах розвинутого молочного тваринництва та в спеціалізованих відгодівельних господарствах, зробити ефективнішою відгодівлю свиней, доводячи їх до економічно вигідної реалізаційної ваги.

Здійснювати поглиблену спеціалізацію сільськогосподарського виробництва треба послідовно, використовуючи різні методи і направляючи головні зусилля на ті ділянки, які в найкоротші строки можуть дати найбільший економічний ефект.

При цій умові середньорічне виробництво м'яса можна довести до 11 млн. т проти 9,3 (в середньому за 1961—1965 рр.), молока — до 78 млн. т проти 65 і яець — до 34 млрд. штук проти 29.

З цією метою «в інтересах найбільш ефективного використання землі, капітальних вкладень, техніки, а також трудових ресурсів, — записано в Директивах ХХІІІ з'їзду КПРС, — **проводити спеціалізацію колгоспів і радгоспів**, підвищувати їх товарність, забезпечуючи правильне поєднання галузей»², з урахуванням природних та економічних умов кожного господарства на перспективу.

Усі спеціалісти сільського господарства підкреслюють необхідність попереднього економічного аналізу як витрат, так і результатів, які одержуватиме спеціалізоване господарство від виробництва певної сільськогосподарської продукції, особливо тваринницької.

Багатогалузевий, універсальний характер розвитку тваринництва в колгоспах був основним з часів організації колгоспів і виправдовувався низьким рівнем виробництва, відсутністю техніки, нестачею кваліфікованих кадрів. Крім того, система планування закупок сільськогосподарських продуктів, організація спеціалізованих господарств в багатьох районах проводилася без глибокого економічного аналізу і урахування природних умов.

Березневий (1965) Пленум ЦК КПРС зобов'язав плануючі органи при визначенні плану закупок на кілька років враховувати структуру, що склалася в тому чи іншому господарстві, і сприяти всім заходам, спрямованим на найповніше використання існуючих ресурсів як ведучих, так і додаткових галузей.

Спеціалізація колгоспів на виробництві тваринницької продукції є складний процес, бо ця галузь тісно пов'язана з іншими галузями сільськогосподарського виробництва, які зумовлюють певні пропорції в їх розвитку. Ось чому, розміщуючи спеціалізовані господарства по виробництву тваринницької продукції, слід зважати не тільки на кількість, а й на вартість корму, через те що витрати на нього становлять значну частину собівартості продукції. З цією метою кожне господарство повинно мати свій міжгалузевий баланс, який відбивав би оптимальні розміри галузей та їх раціональне поєднання, щоб забезпечити невпинне зростання виробництва тваринницької продукції при високій його ефективності.

Розглядаючи питання спеціалізації колгоспу на виробництві тваринницької продукції, треба використати показники економічної ефективності не за один, а за кілька років, що дасть змогу виявити позитивні і негативні сторони розвитку господарства на перспективу.

¹ Директиви ХХІІІ з'їзду КПРС по п'ятирічному плану розвитку народного господарства СРСР на 1966—1970 роки. Вид-во політ. літ-ри України, Київ, 1966, стор. 33.

² Там же, стор. 38.

Наприклад, собівартість 1 цн свинини, виробленої в приміських господарствах, а також на розташованих поблизу цукрових заводів значно нижча від собівартості у колгоспах, які знаходяться далеко від промислових центрів та пунктів переробки сільськогосподарської продукції.

Отже, спеціалізовані господарства по виробництву тваринницької продукції треба створювати там, де багата кормова база або є можливість використати харчові відходи промислових підприємств, які переробляють сільськогосподарську сировину (цукрові, спиртові та інші підприємства). В залежності від кормових ресурсів слід встановлювати і розміри таких господарств з урахуванням сучасних засобів механізації.

Інтенсифікація та спеціалізація сільського господарства потребують значних капіталовкладень, впровадження комплексної механізації, широкого використання органічних та мінеральних добрив, наукової організації і культури ведення господарства, але все це є необхідний процес розвитку соціалістичного суспільства.

Вести інтенсивно господарство — значить одержувати більше сільськогосподарської продукції з кожного гектара землі при найменших витратах праці на її виробництво. Чим вищий рівень спеціалізації виробництва, тим вища продуктивність праці, нижча собівартість продукції, господарство стає рентабельним.

Існує декілька форм спеціалізованих господарств по виробництву продукції тваринництва. Але мета їх одна — дати якнайбільше молока, м'яса, яєць, шерсті тощо при мінімальних витратах праці й засобів на їх виробництво.

Багато колгоспів спеціалізуються на виробництві свинини із закінченим циклом, тобто вирощування та відгодівля свиней провадиться в одному колгоспі.

Поряд з цим виникає кооперування кількох колгоспів, колгоспів-репродукторів, що застосовують конвеєрний спосіб виробництва. Використовуючи передовий досвід, обґрунтовані рекомендації спеціалістів та науково-дослідних інститутів, колгоспи спеціалізуються на окремих етапах виробництва свинини або яловичини і значно збільшують випуск товарної продукції.

Така форма спеціалізації сприяє застосуванню найновішої технології відгодівлі та утримання тварин, а головне — дальшому поглибленню спеціалізації, що дає змогу якнайкраще використати природні та економічні умови господарства, його техніку і трудові ресурси.

Крім міжколгоспних відгодівельних пунктів, є спеціалізовані колгоспи по відгодівлі свиней та великої рогатої худоби. Особливістю їх є те, що вони виробляють усі необхідні види корму, а не завозять з інших колгоспів. Землеробство в цих колгоспах підпорядковано основній меті — виробництву кормів для відгодівлі худоби. Такі господарства застосовують найбільш досконалі засоби утримання та відгодівлі тварин, нову, прогресивну технологію виробництва. Концентрація та спеціалізація тваринницьких ферм у цих господарствах сприяє підвищенню кваліфікації працівників колгоспу у всіх галузях виробництва.

В останні роки широкого визнання набули спеціалізовані господарства по дорощуванню та відгодівлі великої рогатої худоби і свиней. На початок 1965 р. у республіці налічувалося близько 800 таких господарств, якими вироблено 26% всього м'яса, реалізованого державі.

Технічна та матеріальна забезпеченість цих господарств, створена зусиллями колгоспів та будівельних організацій, сприяла тому, що у 1965 р. тваринники України збільшили виробництво м'яса на 24, молока — на 29, яєць — на 52% проти 1964 року.

Поглиблення спеціалізації колгоспного виробництва, доцільний розподіл праці сприяють його рентабельності, успішному господарюванню, своєчасному забезпеченню населення тваринницькою продукцією.

Разом з тим створення спеціалізованих відгодівельних господарств, які мають власну кормову базу, є найвищою формою поглиблення спеціалізації. Такі господарства ведуть відгодівлю тварин у значно більших розмірах, скорочуючи витрати концентрованих кормів на виробництво одиниці продукції в порівнянні з багатогалузевими господарствами або тими, де недостатня кормова база.

Розведення і відгодівля тварин у невеликій кількості при проведенні внутрігосподарської спеціалізації зумовлює великі витрати праці, перевитрату кормів, високу собівартість продукції. У таких господарствах наявна диспропорція між можливостями колгоспу у вирощуванні того чи іншого виду худоби та недостатньою матеріально-технічною і кормовою базою для її відгодівлі (утримання). Так, у колгоспі «Комуніст» Куп'янського району Харківської області, який спеціалізується на відгодівлі свиней, крім 4500 голів свиней, є 2370 голів великої рогатої худоби, в тому числі 600 корів, 1700 голів молодняка, а також 700 овець. Усе це поголів'я худоби не забезпечується кормами, особливо взимку, через відсутність достатньої кормової бази. Багатогалузеве тваринництво потребує, крім соковитих кормів, зернофуражу, комбікормів та інших вітамінних добавок, при закупці яких господарство зазнає великих збитків, а це знижує продуктивність праці у тваринництві і у колгоспах в цілому.

Окремі колгоспи Харківської області у відповідності з природними і економічними умовами мають більш вузьку спеціалізацію, що економічно виправдовується всією господарською діяльністю колгоспу.

Передові колгоспи Харківщини створили у своїх господарствах спеціалізовані ферми по виробництву м'яса, молока, яєць з необхідним комплексом машин та обладнання і домоглися великих виробничих успіхів.

Поряд з колгоспними та радгоспними фермами в області працюють також вузькоспеціалізовані господарства по виробництву тваринницької продукції. Так, на початку 1967 р. у сільському господарстві області налічувалося 27 господарств по відгодівлі великої рогатої худоби, 14 — по відгодівлі свиней, 8 міжколгоспних пунктів по виробництву свинини, 13 птахофабрик спеціалізуються на виробництві яєць та птиці¹.

В основному спеціалізовані колгоспи — це відносно великі господарства, які мають від двох до п'яти тисяч гектарів землі.

У 1964 р. питома вага продукції тваринництва спеціалізованих господарств становила 30,1%, (25,5% яловичини і 42,1% свинини від загальної кількості зданої державі продукції).

У цих господарствах протягом 1964 р. відгодовано 30,9 тис. голів великої рогатої худоби і 70,9 тис. свиней. У 1965 р. відповідно 33 та 97,5 тис. голів, тобто на 7 і 37,5% більше.

У Красноградському, Вовчанському, Балаклійському, Куп'янському, Лозівському та інших районах спеціалізовані господарства та міжколгоспні відгодівельні пункти є основними поставщиками м'яса державі, причому, як правило, вищої і середньої вдовоаності.

За першу половину 1966 р. із проданої державі всіма колгоспами кількості м'яса (в живій вазі) на спецгосподарства і міжколгоспні відгодівельні пункти припадає 35,0%, з яких 32,9% — яловичини, а 37,0% — свинини від загальної кількості зданого державі м'яса.

¹ Див. Харківське обласне управління сільського господарства. Річні звіти колгоспів, спеціалізованих господарств та міжколгоспних відгодівельних пунктів.

На кінець п'ятирічки на Харківщині буде 30 спеціалізованих господарств по відгодівлі великої рогатої худоби та 29 по відгодівлі свиней, питома вага їх продукції становитиме 60—80% загальної кількості м'яса, виробленого всіма колгоспами і радгоспами області. Виробництвом яєць та птиці будуть займатися 50 спеціалізованих господарств, які повинні повністю задовольнити потреби трудящих області.

У всіх спеціалізованих господарствах області середньодобовий приріст більший, продуктивність праці у 3—5 разів вища, а собівартість виробництва одиниці продукції тваринництва значно нижча, ніж в неспеціалізованих.

Аналізуючи господарську діяльність колгоспів Харківщини за кілька років, помічаємо зростання всього колгоспного виробництва в останньому році семирічки.

Незважаючи на несприятливі метеорологічні умови 1965 р., усі колгоспи області закінчили виробничий рік з прибутком, збільшили поголів'я худоби та птиці, підвищили його продуктивність, чому значною мірою сприяли інтенсифікація і спеціалізація колгоспного виробництва, раціональне поєднання галузей в господарствах і підвищення продуктивності праці на базі сучасної техніки і передової технології виробництва.

Раціональне поєднання галузей більшості колгоспів, поглиблення внутрігосподарської спеціалізації при активному впливі підвищених державних заготівельних цін на сільськогосподарські продукти позитивно відбилося на рентабельності колгоспів (табл. 1).

Таблиця 1

Рентабельність колгоспів Харківської області

Рентабельність	Кількість колгоспів	%
Від 5 до 30 %	116	22,5
Від 30 до 60%	324	62,8
Від 60 до 90%	71	13,8
Від 90% і вище	5	0,9
Всього	516	100

Низький процент рентабельності колгоспів (від 5 до 30%) свідчить про те, що в деяких господарствах виробляють всього «потрошку», немає чіткої спеціалізації, висока собівартість продукції при низькій продуктивності праці.

У вересні 1964 р. на базі колгоспів у Харківській області було створено 28 нових радгоспів, які, різко скоротивши зернові та технічні культури, збільшили виробництво картоплі, овочів, кормових культур, щоб забезпечити населення м. Харкова дешевою сільськогосподарською продукцією. Зараз ці господарства мають овочево-молочне і молочно-картопляне виробниче спрямування.

Науково обгрунтована спеціалізація та інтенсивне виробництво сільськогосподарської продукції в цих радгоспах сприяли тому, що 1965 рік був першим роком, коли тваринництво в радгоспах стало прибутковим, чого не досягли ще колгоспи області.

Це наочно підтверджує необхідність спеціалізації колгоспного виробництва з урахуванням природних та економічних умов кожного господарства.

Особливістю спеціалізації, тим більш внутрігосподарської, є тісне поєднання її з концентрацією. Це, по суті, єдиний процес. Там, де відсутня концентрація, неможлива спеціалізація, і навпаки.

Поглиблена спеціалізація дає більшу ефективність при поєднанні її з дальшою інтенсифікацією, комплексною механізацією і концентрацією виробництва.

Спеціалізація виробництва сільськогосподарської продукції в колгоспах здійснюється шляхом концентрації і створення на цій основі відповідних виробничих бригад, ферм, ланок, які доведені до оптимального розміру.

Всі колгоспи області являють собою великі сільськогосподарські підприємства, грошові прибутки яких щорічно зростають. Так, якщо в 1958 р. прибутки колгоспів становили 189 млн. крб. (у цінах відповідних років), в 1961 — 202 млн. крб., то вже в 1964 р. вони досягали 266, а в 1965 — 286 млн. крб.¹

Одночасно із зростанням грошових прибутків колгоспів збільшуються основні фонди, хоч це поки що не супроводиться збільшенням виходу сільськогосподарської продукції.

Це пояснюється тим, що багато колгоспів області ще й досі — господарства універсальні, кількість галузей у них обчислюється десятками, але всі вони невеликі.

В цих господарствах худоба розпилена по невеликих фермах, погано устаткованих і слабо механізованих, до того ж постійно відчувається нестача кормів. Такі господарства нерентабельні, вони щорічно зазнають збитків і повільно розвивають основні галузі виробництва.

В 1964 р. на кожний з 524 колгоспів області припадало декілька тваринницьких ферм великої рогатої худоби, свиней, овець, птиці.

У багатьох колгоспах велика рогата худоба розміщувалася на 4—6 пунктах (таких колгоспів було понад 120), а в 16 господарствах вона була ще більш розпилена — утримувалася в 7—10 пунктах.

В 1965 р. кількість пунктів утримання худоби і птиці в колгоспах області значно скоротилася, що пояснюється концентрацією і спеціалізацією окремих колгоспів і районів на виробництві певної продукції.

Спеціалізація дає можливість найпродуктивніше використовувати техніку, механізувати всі трудомісткі процеси в рослинництві і тваринництві, бо малопродуктивна ручна праця є основною причиною низьких виробничих показників багатьох колгоспів області.

Господарська діяльність спеціалізованих колгоспів Харківщини свідчить, що свинарство може бути високоефективним лише тоді, коли воно ведеться у великих масштабах із застосуванням комплексної механізації і передової технології виробництва.

Останнім часом в області взято курс на будівництво великих спеціалізованих міжколгоспних відгодівельних пунктів по виробництву свинини.

На відміну від свинарських господарств (свиновідгодівельні колгоспи, спеціалізовані свинорадгоспи та ін.), де відтворення і відгодівля ведеться на власній кормовій базі, в міжколгоспних відгодівельних пунктах корма привозні, що потребує особливої чіткості в організації роботи і взаємовідносинах між пунктом і колгоспами—поставщиками худоби і кормів.

Красноградський міжколгоспний свиновідгодівельний пункт Харківської області створено на кошти колгоспів району, устатковано за останнім словом техніки і розраховано на одночасне утримання

¹ Див. УРСР у цифрах в 1965 р. (короткий статистичний довідник), вид-во «Статистика», Київ, 1966 р., стор. 119.

10 000 голів свиней. Проектна річна продуктивність пункту 30—35 тис. голів, що повинно забезпечити продаж державі 2500—3000 т свинини.

На пункті працює 56 чоловік, з яких безпосередньо на відгодівлі 44. Одна свинарка обслуговує 1300—1500 голів, а 3 чоловіки готують для 9—10 тис. свиней кормосуміш, яка за допомогою кормороздавача або насосів по трубах подається в кормушки. Гній з свинарників вимивається водою.

Під час експлуатації першої черги, коли на відгодівлі одночасно було 4850 свиней, середньодобовий приріст кожної тварини становив 556 г. На 1 кг приросту витрачалося 4,2 кормових одиниці. Собівартість 1 *цн* приросту становила 43 крб. 36 коп. Витрати праці (*люд.-год*) — 1 *год.* 29 *хв.*

В 1965 р. колгоспи — поставщики Красноградського району поставили на відгодівлю пункту 19 700 голів молодняка, з яких державі було здано 12 500 свиней вагою 97 кг кожна. Наслідки господарської діяльності Красноградського міжколгоспного свиновідгодівельного пункту за 1965 рік відбито у табл. 2.

Таблиця 2

Показники господарської діяльності Красноградського міжколгоспного свиновідгодівельного пункту за 1965 рік

Показники	Одиниця виміру	План	Фактично виконано	% виконання
Поставлено на відгодівлю	голів	18 300	19 700	107,6
Знято з відгодівлі	"	11 300	13 156	116,6
Середньодобовий приріст	г	400	434	108,5
Затрати корму на 1 кг приросту	кормових одиниць	6	6,45	+0,45
Собівартість 1 <i>цн</i> приросту . . .	крб.-коп.	60,0	61,34	+1,34
Вироблено м'яса	<i>цн</i>	9492	9811	103,4
Здано м'яса країні	<i>цн</i>	10 170	12 762	125,5
Середня вага 1 голови, знятої з відгодівлі	кг	90,0	97,0	107,8
Прибуток	тис. крб.	253,4	611,6	241,3

На 1 *цн* приросту витрачено 6,45 кормових одиниць з прямими витратами праці 1,3 людино-дня. Собівартість 1 *цн* приросту дорівнювала 61 крб. 34 коп., тоді як в середньому по колгоспах району собівартість 1 *цн* свинини становила 122 крб. 21 коп., тобто майже в два рази більше, а прямі витрати — 12,2 людино-дня, або в 10 разів більше. А в деяких колгоспах ці показники набагато вищі, ніж в середньому по району (колгосп «Знамя Октября» — собівартість 1 *цн* — 179 крб. 80 коп., «ХХІ партз'їзду» — 149 крб. 40 коп., «Прапор комунізму» — 145 крб. 40 коп., «Ім. Шевченка» — 146 крб. 03 коп. та ін.).

Висока продуктивність праці, низька собівартість продукції і хороша її якість — такі наслідки роботи відгодівельних пунктів. Так, колгоспи, що відгодовували свиней на Красноградському відгодівельному пункті, за реалізовану державі свинину одержали у 1963 р. 84 тис. крб. прибутку, а в 1966 — 550,5 тис. крб., тобто майже в сім разів більше.

Дані господарської діяльності за 1966 р. показують, що в міжколгоспних відгодівельних пунктах середньодобовий приріст свинини становить 343 г, тоді як у спеціалізованих колгоспах — 221 г.

Витрати кормоодиниць і затрати праці (в людино-днях) на один центнер приросту у перших дорівнювали 6,8 і 1,8, а в спеціалізованих колгоспах відповідно 8,5 і 4,0. Але в їх роботі є істотні недоліки, що за-

важають виконанню договірних зобов'язань колгоспами—поставщиками. Несвоечасно постачається молодняк, концентровані корма, а це створює нерівномірність у завантаженні виробничих приміщень, порушує графік відгодівлі тварин, підвищує собівартість продукції, знижує економічну ефективність відгодівельного пункту. Так, Чугуївський міжколгоспний відгодівельний пункт, створений у грудні 1959 р. на пайовій участі 19 колгоспів, по суті, розпався (на початок 1966 р. їх залишалось лише 8). У 1965 р. план відгодівлі свиней як по кількості, так і по вазі не був виконаний через їх відсутність. Не виконано також і планового середньодобового приросту свиней. Замість запланованих 320 г середньодобового приросту одержано лише 300. У червні—жовтні замість 6000 свиней, які повинні відгодовуватися в цей час, були наявні 1300—1900 голів, тобто в 3—4 рази менше.

Собівартість 1 цн приросту підвищилася на 13 крб. 48 коп. Пояснюється це тим, що відгодівельний пункт не мав досить кормів, їх не мали і колгоспи-пайщики. В 1965 р. з колгоспів одержано лише 60 т концентрованих кормів, а купівля їх відгодівельним пунктом у заготовчих організацій обходиться у 2 рази дорожче.

В цьому головний недолік спеціалізованих відгодівельних господарств, що створюються без урахування природних та економічних можливостей. У Полтавській області, наприклад, у перші роки діяльності відгодівельних пунктів усі колгоспи повинні були направляти своїх колгоспників для догляду за худобою, а також завозити всі види кормів. Це створювало організаційні труднощі в роботі. Іноді виникали великі перерви в годівлі свиней, ускладнювалися відносини між колгоспами. Пізніше за відгодівельними пунктами закріплювали від колгоспів спеціальні земельні наділи або навіть рілльнічі бригади колгоспів з метою виробництва кормів для худоби.

Останнім часом міжколгоспні відгодівельні пункти в Полтавській області, що не мали власної кормової бази, передаються колгоспам, які поступово перетворюватимуться на спеціалізовані господарства по виробництву продукції тваринництва.

Удосконалення форм спеціалізації сільськогосподарського виробництва — це природний процес, властивий соціалістичній системі господарства. І думається, що немає ніяких підстав протиставляти виробничу діяльність міжколгоспних відгодівельних пунктів одній області економічним умовам і технічній оснащеності їх — в другій.

Існуючі міжколгоспні відгодівельні пункти (наприклад, Красноградський та ін.), що можуть забезпечити виробництво свинини на промисловій основі, потребують не перейменування їх в спеціалізовані господарства, а чіткої, правильної, економічно обґрунтованої системи відносин між ними і колгоспами.

Треба створити такі умови, щоб поставка молодняка і забезпеченість кормами відгодівельного пункту проводилися систематично протягом року, щоб виконання статутних договірних відносин не перетворювалося в фікцію.

Доцільно виділяти для міжколгоспних відгодівельних пунктів відповідні фонди концентратів, що можна придбати за кошти, одержані в результаті реалізації державі високоякісної надпланової продукції.

Крім того, слід збільшити постачання відходів харчової та перероблюючої промисловості (патоки, жому, м'ясокісткового борошна, сінного борошна, сухих кормових дріжджів та ін.), закріпивши ці підприємства за відповідними господарствами району чи області.

В. І. Ленін надавав великого значення доцільному використанню промислових відходів для розвитку сільського господарства. Викори-

стання цих відходів, — писав В. І. Ленін, — підвищує успішність сільського господарства¹.

Будівництво міжколгоспних відгодівельних пунктів та їх виробнича діяльність повинні бути постійно в центрі уваги державних планових органів, обласного управління сільського господарства, які в залежності від напрямку господарства повинні сприяти створенню взаємовигідних зв'язків між промисловими підприємствами і відгодівельними пунктами.

В наш час із зростанням спеціалізованих господарств треба, зважаючи на спеціалізацію того чи іншого колгоспу, розробити і рекомендувати таку систему сівозмін, яка гарантувала б господарство від різних стихійних впливів на виробництво головного виду товарної продукції.

Якщо кукурудза дає високі сталі врожаї і є незамінною силосною масою, то це не значить, що весь харчовий раціон молочного стада слід укладати, виходячи тільки з цього корму, не враховуючи зелений підніжний корм, природні луки й пасовиська, з яких всі спеціалізовані колгоспи одержують влітку майже половину річного удою.

Надзвичайно важливі правильний вибір кормових культур та їх вирощування, наявність луків та пасовиськ і їх економічна ефективність на перспективу, а також творчий підхід до питань збагачення кормів протеїном через спільний посів окремих культур: кукурудзи та сої, кукурудзи та гороху і ін.

В кожному колгоспі, що спеціалізується на виробництві тваринницької продукції, треба підбирати специфічні, найбільш врожайні культури, які в місцевих умовах при мінімальній витраті праці і засобів можуть протягом року забезпечити господарство кормами.

Важливим кормом колгоспних тварин є відходи рослинництва, зокрема, кошики соняшника, які добре поїдає велика рогата худоба, вівці. Вони мають значно більшу кількість білка і набагато корисніші для великої рогатої худоби, ніж озима і навіть яра солом.

В одному кілограмі сухих кошиків, за даними науково-дослідного інституту тваринництва Лісостепу і Полісся УРСР, міститься 0,71 кг кормових одиниць, 47 г перетравного протеїну, тоді як в 1 кг озимої соломи міститься лише 0,2 кг кормових одиниць, а перетравного протеїну — 8 г.

Вирощування соняшника майже у всіх колгоспах області і на великих площах при умілому зберіганні кошиків дає змогу значно поліпшити кормовий раціон худоби, особливо взимку, що не тільки сприяє збереженню тварин, а й забезпечує їх високу продуктивність. Своєчасна заготівля кошиків соняшника поповнює баланс грубих кормів на 8—10%.

Хорошим кормом для тварин взимку є силос з бурякової гички в сполученні з стеблами кукурудзи або соломою. В 1 кг високоякісного силосу міститься близько 40 г кормових одиниць і 15—20 г білка.

Прийняті травневим (1966) Пленумом ЦК КПРС рішення «Про широкій розвиток меліорації земель для одержання високих і сталих врожаїв зернових та інших сільськогосподарських культур» є основою дальшого розвитку поливного землеробства для забезпечення тваринництва кормами. Це важливо для тих господарств, які не мають своїх пасовищних угідь і займаються виробництвом кормів на богарі.

Так, в колгоспі «Зоря» (с. Мар'янівка) Донецької області в 1965 р. на зрошуваних землях зібрали по 52 цн сухого сіна-люцерни з 1 га, на неполивних — по 28. Собівартість 1 цн на поливній ділянці нижча на 30%. Прибуток з кожного поливного гектара люцерни (192 крб. 40 коп.) дав 2496 кормових одиниць, а неполивний гектар удвічі менше. Якщо

¹ Див. В. І. Ленін. Твори, т. 3, стор. 242.

врахувати, що в одній кормовій одиниці люцерни 248 г протеїну, то зрозуміло, яке велике значення має вирощування таких кормових культур, як люцерна, горох та ін.

Саме тому в господарствах, що займаються тваринництвом, для об'єктивної оцінки їх розвитку одночасно з кількісним показником заготовлених кормів, треба ввести показник їх якості, поживності, який відбивається в кормових одиницях. Це важливо тому, що витрата кормів на 1 цн приросту в спеціалізованих господарствах значно перевищує планову при порівняно низькій продуктивності тварин.

Так, у Красноградському відгодівельному пункті Харківської області собівартість 1 цн приросту свинини в 1965 р. становила 61 крб. 34 коп., з яких:

- а) 48 крб. 81 коп. — корма (при плані 42 крб.);
- б) 1 крб. 28 коп. — заробітна плата (при плані 1 крб. 32 коп.);
- в) 4 крб. 59 коп. — загально-господарські витрати (при плані 6 крб. 72 коп.);

- г) 3 крб. 99 коп. — амортизаційні витрати (при плані 5 крб. 44 коп.);
- д) 2 крб. 67 коп. — транспортні витрати (при плані 4 крб. 52 коп.).

Таким чином, корма в собівартості 1 цн продукції посідають 79,6%, перевищуючи заплановану вартість їх на 16,2%, тоді як інші витрати, які складають собівартість центнера, набагато нижчі планових.

Це пояснюється тим, що витрата кормів на 1 кг приросту становить 6,45 кормових одиниць при плані 6,00 через нестачу білка в кормовому раціоні свиней, відсутність соковитих кормів протягом 9 місяців, повну відсутність зелених вітамінних та мінеральних добавок. Таким чином, якісний критерій повинен бути ведучим для визначення кормового балансу міжколгоспних відгодівельних пунктів.

Велике значення мають також питання раціонального використання кормів, збагачення їх білковими та мінеральними добавками. Як свідчить практика, застосування збалансованих по протеїну і мікроелементах кормів значно знижує витрати кормів і підвищує продуктивність худоби. Так, на виробництво 10 млрд. штук яєць потрібно лише 2,3 млн. т комбікормів, тоді як звичайних кормів витрачається понад 7 млн. т. Для того, щоб виробити заплановану кількість продукції, треба, щоб річне виробництво повноцінних комбінованих кормів становило не менш як 30 млн. т.

Тому Директивами XXIII з'їзду КПРС передбачено вдвічі збільшити виробництво повноцінних комбікормів і значно поліпшити постачання тваринництва високобілковими кормами, амінокислотами, мікроелементами, вітамінами, мінеральними кормами і консервантами.

В кожному спеціалізованому господарстві, кожній бригаді або фермі треба скласти відповідний план витрати кормів і встановити контроль за його виконанням. Крім того, на кожній фермі слід обладнати кормовий дворик для грубих кормів і площадку з твердим покровом — для соковитих.

Створенню стійкої кормової бази для тваринництва сприятиме також науково обгрунтована система кормовиробництва, яка охоплюватиме структуру посівних площ для вирощування кормових культур, використання сінокосів і пасовиськ, виробництво фуражного зерна та ін.

Здійснення всіх цих заходів значно підвищить продуктивність тваринництва, збільшить економічну роль міжколгоспних відгодівельних пунктів і спеціалізованих господарств по виробництву тваринницької продукції.

ПРЯМІ ЗВ'ЯЗКИ ВИРОБНИЦТВА З ТОРГІВЛЕЮ І ПРОБЛЕМА УКРУПНЕННЯ ЗАМОВЛЕНЬ

В. В. Співакова

Директиви XXIII з'їзду Комуністичної партії по п'ятирічному плану розвитку народного господарства СРСР на 1966—1970 роки указують на необхідність вжити заходів, розроблених вересневим (1965 р.) Пленумом ЦК КПРС, за допомогою яких удосконалилися планування і посилиться економічне стимулювання виробництва.

У зв'язку з цим велике значення має узагальнення досвіду виробничої діяльності підприємств, що перейшли на прямі зв'язки з торгуючими організаціями і поставщиками.

При визначенні обсягу виробництва на основі замовлень торгуючих організацій одним з найважливіших питань є визначення оптимального розміру замовлення.

Розмір партії замовлення треба установлювати так, щоб насамперед забезпечити потреби торгуючих організацій в асортименті виробів, включаючи моделі і росторозміри згідно з запитами споживачів. В той же час величину партії треба визначити так, щоб забезпечити найповніше використання виробничих потужностей підприємства і досягти найвищої продуктивності праці, від чого залежить і ефективність виробництва в цілому.

Перехід швейних підприємств на прямі зв'язки практично показав, що при не досить обгрунтованому упорядкуванні замовлень виникають роздрібні партії, а це не відповідає умовам масового пошиву виробів. В окремих випадках доводиться робити індивідуальний розкрій полотен та індивідуальне пошиття окремих виробів.

Так, швейному виробничому об'єднанню «Більшовичка» більшість магазинів на окремі моделі замовляла по одній одиниці на місяць. Наприклад, по моделі 187 Краснопресненський універмаг замовив на квартал 30 костюмів із тканини двох артикулів і п'яти кольорів.

Дрібні замовлення торгуючих організацій призвели до того, що на друге півріччя 1964 р. розкрій індивідуальних полотен становив понад 40% всього обсягу розкрою. Подібне становище склалося і на виробничому об'єднанні «Маяк» (м. Горький). У зведеному замовленні магазинів, які перебували у прямих зв'язках з об'єднанням, на окремі моделі розмірів 44—56 (ріст різний, артикул і колір тканини теж різні) було від 50 до 400 заявок. При розподілі замовлень по місяцях і магазинах замовниках виявилось, що для більшості моделей потрібний індивідуальний розкрій.

Харківська швейна фабрика ім. Тінякова, готуючись до переходу на роботу за замовленнями, могла врахувати цей досвід, проте їй не вдалося повністю запобігти виникненню дрібних партій.

Наприклад, Харківська торгова фірма «Одяг» замовила на липень 1965 р. 170 жіночих зимових пальт вищої якості. Пальта були замовлені

трьох фасонів, трьох розмірів і ростів (тобто 54 позицій) із тканини двох артикулів і десяти кольорів.

У цьому випадку висота настилу при розкроюванні становила три одиниці кожної позиції ($170 : 54 = 3$) замість нормального настилу 12—15 одиниць.

Полтавська фірма «Одяг» замовила 40 демісезонних жіночих пальт вищої якості із тканини двох артикулів і чотирьох кольорів, не враховуючи варіації росторозмірів. Після об'єднання замовлень всіх торгуючих організацій виявилось, що висота настилу значно зменшилась. В середньому по всьому зведеному замовленню вона становила 4,5 полотна.

Щоб виконати замовлення інших торгуючих організацій, потрібна була ще менша висота настилу. Наприклад, для замовлення Харківської облспоживспілки — два полотна, магазину № 15 Харківської фірми «Одяг» — три полотна (див. табл.). Це призвело до того, що кількість виробів, які розкроювались на фабриці індивідуально, збільшилась з 10,6% у 1964 р. до 15% у другому півріччі 1965 року.

Середня висота настилу полотен для розкроювання на замовлення торгуючих організацій у липні 1965 р.

Найменування поставщиків	План постачання		Кількість замовлених фасонів	Середня кількість артикулів тканини на фасон	Середня кількість кольорів і росторозмірів на фасон	Загальна кількість позицій (3×4×5)	Середня висота настилу (6:2)
	сума, тис. крб.	кількість одиниць					
Магазин № 1 фірми «Одяг»	171,5	1 970	28	2	7	392	5
Магазин № 15 фірми «Одяг» . . .	398,6	7 430	42	3	19	2 394	3
Харківська контора фірми «Одяг»	307,5	9 060	61	2	10	1 220	7
Універмаг	495,7	7 430	55	3	11	1 815	4
«Дитячий світ» . . .	147,7	9 760	24	3	15	1 080	8
Харківська облспоживспілка .	372,6	2 450	46	2	18	1 656	2
Полтавська облспоживспілка .	151,6	1 790	12	3	11	396	4
Полтавська фірма «Одяг»	79,9	850	18	3	6	324	3
Сумська фірма «Одяг»	128,0	1 120	20	3	6	360	3
Разом:		41 860				9 637	

Примітка: Середня висота настилу при виділенні серії для кожного магазину:
 $41\ 860 : 9\ 637 = 4,5$

На перший погляд здається, що розукрупнення партії вигідне для споживачів, бо найповніше враховуються їхні запити. В дійсності потреби населення не задовольняються, тому що розукрупнення не дає можливості правильно вивчити запити покупців і разом з тим воно негативно відбивається на виробництві. Фабрикам доводиться дробити конвейери, а це знижує продуктивність праці і обсяг випуску продукції. Дрібні замовлення і пов'язаний з ними індивідуальний розкрій значно ускладнюють роботу підготовчого і розкрійного цехів, оскільки при цьому ви-

никає потреба розширити виробничу площу приблизно у три-чотири рази. Проте таких можливостей у підприємства, як правило, немає. Внаслідок цього перевантажуються розкрійні цехи і простоють пошивні.

Дрібні партії ускладнюють підбір тканини за артикулами, кольорами для настилу, заважають виконувати шкалу розмірів і ростів. Значна кількість поодиначних розкроїв призводить до перевитрат тканини. При поодиначних розкладках процент внутрішніх випадів підвищується приблизно на 1,5%, а витрата тканини на одиницю виробу збільшується в середньому на один сантиметр. Зменшення висоти настилу призводить також до зниження продуктивності праці робітників.

Всі ці фактори спричиняють збільшення витрат на розкрій. Залежність витрат по розкрою від кількості одиниць кожної моделі (за даними розкрійного цеху виробничого об'єднання «Маяк») така:

Кількість одиниць моделі	Витрати на одиницю, коп.
100	45
200	30
300	23
400 і більше	11

Поява дрібних замовлень збільшує і витрати на одиницю виробу, зв'язані з підготовкою моделі в експериментальному цеху.

Наочне уявлення про це дають розрахунки витрат названого цеху на одиницю виробу залежно від розміру партії.

Кількість одиниць моделі	Витрати на одиницю, крб.
100	3,08
200	1,54
300	1,03
400	0,77
500	0,62
1000	0,31

З таким становищем миритися не слід. Дрібні замовлення послаблюють відповідальність магазинів за належну підготовку замовлень і перетворюють великі підприємства масового поточного виготовлення одягу в ательє індивідуального пошиву. А це призводить, як уже зазначалося, до нераціональних витрат праці і матеріалу при розкроюванні і пошитті, отже, впливає на зниження рентабельності виробів. Так, поодиначний розкрій демісезонних жіночих пальт (прейскурантний № 345) збільшився у 2,5 раза (з 13 до 33%). Це понизило рентабельність виробу з 34 до 30%.

У виробничо-економічних розрахунках виникають дві (чи більше) суперечливих вимоги (або стільки ж варіантів), які треба поєднувати найкращим способом, тобто розмір замовлення повинен відповідати попиту і разом з тим не перевищувати певної величини витрат.

Це вимагає обгрунтованого встановлення такого оптимального розміру партії замовлення, при якому були б створені сприятливі умови для роботи виробництва, і перш за все, для роботи розкрійного цеху.

Обгрутовуючи оптимальний розмір партії, слід зважати на те, що вона повинна мати повний комплект виробів даного фасону у точній

відповідності з розміроростовим асортиментом, взятим для даного замовлення.

За умовами виробництва у швейній промисловості оптимальною вважають таку партію замовлення, при якій буде досягнута максимальна технічно можлива висота всіх настилів для розкрою. У цьому випадку витрати на настилення тканин, обкрейдовку лекал, клеймування деталей тканин будуть мінімальні.

Приблизне визначення оптимального розміру серії замовлення можна проілюструвати такими даними. У розкрійному цеху довжина стола, на якому розкроюють тканини, шість метрів. Якщо в середньому на один виріб витрачається три метри, а оптимальна висота настилу буде 12 полотен, то загальна кількість одиниць одного росторозміру, що одночасно розкроювались, становитиме 24 ($6 : 3 \times 12$). Враховуючи, що вироби кожної моделі виготовляються п'яти розмірів і п'яти ростів, можна визначити, що оптимальний розмір партії замовлення повинен становити 600 одиниць ($24 \times 5 \times 5$).

У цьому випадку добре використовуватимуться виробничі можливості цеху і площа тканини.

В умовах масового виробництва було б правильно обмежувати нижню межу індивідуальних та дрібних замовлень, а якщо треба, то й встановлювати націнку, яка забезпечила б компенсацію збільшення витрат, зв'язаних з випуском продукції.

Перш за все, доцільно мати не більше п'яти-шести крупних споживачів, що торгують виробами швейної фабрики на основі прямих договорів. Тільки в таких спеціалізованих торгових організаціях можна правильно вивчити попит населення і добре його задовольняти. Тоді відпаде необхідність брати дрібні замовлення і повніше будуть враховуватися дійсні потреби населення. Швейники матимуть можливість краще планувати виробництво і повністю завантажувати підприємство.

Одним із способів укрупнення замовлень може бути створення господарсько-розрахункових оптово-роздрібних фірм. Такі фірми мусили б вивчити попит, науково обґрунтувати і упорядкувати замовлення, виходячи з мінімальної собівартості виробів. При розрахунках з такою фірмою можна застосовувати шкалу знижок і надбавок до нормальної ціни залежно від розміру замовлення.

УДОСКОНАЛЕННЯ КАЛЬКУЛЮВАННЯ СОБІВАРТОСТІ ПРОДУКЦІЇ І ЦІНОУТВОРЕННЯ НА ОСНОВІ СЕРЕДНЬОГАЛУЗЕВИХ НОРМАТИВІВ

Л. Т. Федченко

У нових умовах планування та економічного стимулювання посилюється роль ціни як економічної підойми в підвищенні ефективності виробництва.

У зв'язку з цим постає завдання — удосконалити калькулювання собівартості виробів, що є основою визначення ціни. Вихідним моментом ціноутворення повинна бути не будь-яка, а тільки економічно обгрунтована собівартість.

Зараз собівартість виробів здебільшого відхиляється від дійсних витрат. Це зумовлено розбіжністю цін на засоби виробництва з їхньою вартістю, невідповідністю норм амортизації дійсному зносові та ін.

На реальність витрат у машинобудуванні значною мірою впливають відхилення, зв'язані з методом розподілу витрат на окремі вироби на обслуговування виробництва і керування. Ці витрати становлять понад 25% собівартості продукції.

Як відомо, у практиці калькулювання собівартості продукції існує економічно мало обгрунтований метод розподілу накладних витрат, тобто витрат на обслуговування виробництва і керування, до основної зарплати виробничих робітників.

Собівартість виробів, особливо на заводах з індивідуальним і дрібносерійним характером виробництва і з різним ступенем механізації виробничих процесів окремих виробів, різко спотворюється у порівнянні з дійсною, і, незважаючи на це, вона є основою для визначення ціни.

Питання про економічно обгрунтований розподіл витрат на обслуговування виробництва та управління значною мірою вирішується застосуванням інструкції по плануванню, обліку і калькулюванню собівартості продукції в машинобудуванні, затвердженої Держпланом СРСР, Міністерством фінансів СРСР, РНГ і ЦСУ СРСР від 23 червня 1964 р. Передбачений інструкцією метод розподілу видатків на обслуговування виробництва і керування за допомогою нормативних ставок, розрахованих по групах устаткування і ручних робіт, був застосований на дев'яти заводах вугільного і гірничого машинобудування з початку 1965 р. Практика показує, що цей метод дозволяє більш точно враховувати видатки на виробництво.

Різниця у рівні собівартості при застосуванні різних методів включення до неї видатків на обслуговування та управління характеризується такими даними (див. табл.).

Як видно з наведених даних, різні методи віднесення непрямих витрат на одиницю виробів зумовлюють різний рівень собівартості. Так, на Донецькому машзаводі собівартість шестерень, які є запасними ча-

Т а б л и ц я

Найменування	Собівартість при розподілі витрат (крб. коп.)		Зростання (+), зниження (-), %
	до зарплати	до нормативних ставок	
По Донецькому заводу ім. 15-річчя ЛКСМУ			
Редуктор РЦД-1150			
Повна собівартість	2133	2 843	+33,2
в тому числі витрати на обробку . . .	1386	2 058	+48,4
Шестірня ЗКЗ-142А			
Повна собівартість	32	61	+90,6
в тому числі витрати на обробку . . .	24	51	+112,5
Вал шестірні ВК-281			
Повна собівартість	76	123	+ 61,8
в тому числі витрати на обробку . . .	51	95	+ 86,2
Лебідка ЛМГ-1 м			
Повна собівартість	575	557	— 3,2
в тому числі витрати на обробку . . .	286	273	— 4,6
Лебідка скреперна БС-4п			
Повна собівартість	2 386	2 258	— 5,4
в тому числі витрати на обробку . . .	1 575	1 451	— 7,9

По Горлівському заводу ім. Кірова

Вал шестірні комбайна УКР-1			
Повна собівартість	10—90	13—65	+25,2
в тому числі витрати на обробку . . .	7—40	9—13	+23,3
Шестірня конічна комбайна УКР-1			
Повна собівартість	35—96	43—21	+20,1
в тому числі витрати на обробку . . .	23—69	30—49	+28,7
Стругова установка УСБ-М			
Повна собівартість	55721	54240	— 2,7
в тому числі витрати на обробку . . .	15241	13852	— 9,2

стинами, була нижча при першому методі майже в два рази, на Горлівському машзаводі — на одну чверть. Це пояснюється тим, що витрати на обслуговування виробництва та управління при розподілі їх до зарплати спричиняють заниження собівартості виробів, оброблюваних на великому або точному дорогому устаткуванні, а собівартість інших машин необґрунтовано завищається. У більшості випадків занижується також собівартість запасних частин, бо для обробки в основному потрібне верстатне устаткування, в тому числі зубофрезерне, яке обслуговується багатOVERстатниками і не вимагає слюсарно-складальних робіт. У виготовленні машин значна питома вага слюсарно-складальних не механізованих робіт.

При ціноутворенні, що ґрунтується на собівартості, яка визначається згідно з новою інструкцією, відпускна ціна запасних частин до машин і устаткування підвищується, і їхнє виробництво перестає бути «невигідним». Це особливо важливо для заводів із досить значною питомою вагою запасних частин у загальному обсязі виробництва, як, наприклад, для Горлівського машзаводу ім. Кірова, де вони становлять 40% обсягу продукції.

«Невигідність» виробництва запасних частин для підприємств суперечить інтересам народного господарства. Однією з переваг нового методу розподілу витрат є безпосередня залежність виконання плану по собівартості (а значить і прибутків) заводом, цехом і ділянкою від ступеня використання устаткування.

При розподілі витрат пропорціонально заробітній платі надпланові простої устаткування і пов'язане з ними зменшення основної зарплати робітників підприємства може бути перекрито збільшенням основної зарплати по немеханізованих (ручних) роботах, а тому на собівартість виробів надпланові простої устаткування не впливають.

Застосовуючи нормативні ставки, зменшення основної зарплати робітників підприємства через надпланові простої устаткування, особливо унікального, здебільшого неможливо перекрити збільшенням виробітку на немеханізованих ручних роботах, що приводить до підвищення собівартості виробів. Так, на 1 крб. зарплати при слюсарно-складальних роботах витрати на обслуговування виробництва й керування становлять 1 крб. 95 коп., тобто в 9 разів більше.

Таким чином, обгрунтоване віднесення витрат на обслуговування виробництва й керування до собівартості окремих виробів, виходячи з величини витрат на час роботи устаткування, необхідного для виготовлення виробів, значно впливає на правильність визначення собівартості виробів. Незважаючи на те, що нова інструкція введена в дію з 1 січня 1965 р., метод розподілу цих витрат за допомогою нормативних ставок по групах устаткування фактично машинобудівними підприємствами до останнього часу майже не застосовувався. Це пояснюється тим, що розрахунки індивідуальних нормативних ставок по групах устаткування і професіях ручних робіт по кожному цеху підприємства дуже трудомісткі і вимагають великих витрат роботи кваліфікованих інженерно-технічних працівників. Відставання у впровадженні вказаного методу розподілу витрат всіма машинобудівними заводами утруднює розрахунок середньогалузевої собівартості, бо виникає незіставлення собівартості однакових і взаємозамінюваних виробів, виготовлених різними заводами, які застосовують різні методи розподілу витрат.

Щоб найшвидше забезпечити одноразове застосування методу розподілу витрат на обслуговування виробництва й керування за допомогою нормативних ставок по групах устаткування і професіях ручних робіт, треба організувати централізовану розробку середньогалузевих нормативів витрат на 1 годину роботи устаткування. На наш погляд, це єдина реальна можливість успішного впровадження вказаного методу для удосконалення калькулювання собівартості виробів і ціноутворення.

Досвід розробки і застосування середньогалузевих (по групі підприємств) нормативних ставок для розподілу планових і фактичних витрат на обслуговування і керування виробництвом здійснюється з 1965 року на ряді заводів вугільного машинобудування в Донбасі.

Застосування середньогалузевих нормативів у машинобудуванні впливає із того, що окремі витрати, як амортизація, поточний ремонт і т. д., на 1 годину роботи будь-якого виду устаткування можна звести до єдиної норми.

Розроблено середньогалузеві нормативи витрат на 1 годину роботи устаткування, які об'єднують нормативи витрат на утримання та експлуатацію устаткування, а також цехові і загальнозаводські витрати. При цьому устаткування було об'єднано в групи за ознаками його технологічної взаємозаміни на основі єдиних для всіх заводів шифрів груп устаткування і професій не механізованих (ручних) робіт.

Для визначення нормативу витрат за окремими статтями утримання та експлуатації устаткування на 1 годину роботи були використані існуючі норми амортизації при двозмінному режимі роботи, норми на поточний ремонт устаткування, витрати інструментів, електроенергії і транспортні витрати. Усі інші витрати на утримання устаткування, на які не було встановлено норм, а також цехові витрати були визначені на

основі звітних даних по групі підприємств і включені в нормативи пропорційально витратам, що нормуються, плюс заробітна плата виробничих робітників.

Метод розподілу зазначених витрат на 1 годину роботи устаткування, які залежать від роботи устаткування і від праці робітника, пропорційально сумарній величині нормованих витрат на 1 годину роботи устаткування і зарплати на годину праці робітника, знайшов відображення в новій інструкції по плануванню і калькулюванню собівартості.

Держплан СРСР і Міністерство фінансів СРСР дозволили розробити нормативи на утримання та експлуатацію устаткування не по кожному заводу окремо, а централізовано, як середніх по групі однорідних підприємств (вугільного машинобудування).

При застосуванні середньогалузевих нормативних ставок замість індивідуальних витрат по кожному заводу забезпечено збереження методу розподілу витрат, передбаченого інструкцією, а саме:

1. Витрати на утримання та експлуатацію устаткування віднесено на собівартість окремих виробів, виходячи з величини цих витрат на годину роботи устаткування, зайнятого при виготовленні виробів, і кількості годин його роботи, необхідної для виробництва виробів.

2. Цехові і загальнозаводські витрати розподіляються в плані і звіті між різними видами продукції пропорційально сумі основної заробітної плати виробничих робітників плюс витрати на утримання та експлуатацію устаткування. Це дає такі переваги:

а) значно зменшується і прискорюється робота по розрахунку нормативних ставок, виникає можливість впровадити метод розподілу витрат, передбачений інструкцією;

б) забезпечується зіставлення по заводах і цехах витрат на обробку із середньогалузевими нормативними ставками, що особливо важливо для машинобудівної галузі, де питома вага однакових виробів, що випускаються різними заводами, незначна. Стало можливим зіставлення не тільки собівартості однакових виробів, але й витрат на обробку, які становлять понад 40% собівартості продукції, тому що середньогалузеві нормативні ставки витрат на обробку встановлені по єдиних для всіх заводів групах удосконалення і професіях немеханізованих робіт.

в) створюється можливість аналізувати динаміку витрат на обробку по цехах і заводах на 1 годину роботи по групі устаткування і на 1 крб. суми середньогалузевих ставок.

Для встановлення оптових цін береться, як правило, середньогалузева собівартість виробів. Така собівартість найбільше наближається до суспільно необхідних витрат виробництва. У машинобудуванні номенклатура однакових і взаємозамінюваних виробів, які випускаються різними заводами, особливо з індивідуальним і дрібносерійним характером виробництва, незначна. Через це можливості визначення середньогалузевої собівартості виробів обмежені, і ціни тут встановлюються, як правило, на основі індивідуальної собівартості виробів заводу, який їх виготовляє.

За цих умов оптова ціна в значно меншій мірі відображає суспільно необхідні витрати виробництва. Цього можна уникнути, використовуючи ціноутворення собівартості, розрахованої на основі середньогалузевих нормативних витрат на 1 годину роботи устаткування. У цьому випадку ціна встановлюватиметься без врахування планового рівня витрат на обслуговування виробництва і керування даного підприємства, які можуть істотно відрізнятись від середньогалузевих.

Не можна ставити в однакові умови заводи з відносно високими і низькими витратами на обслуговування виробництва і керування, бо

це не відповідає вимогам господарського розрахунку і не стимулює зниження витрат виробництва. Тому при встановленні оптових цін у машинобудуванні потрібно, на нашу думку, застосувати не планові величини витрат на обслуговування виробництва і керування, а середньогалузеві нормативні ставки указаних витрат.

Велике значення має розробка середньогалузевих нормативів фондоемкості окремих виробів для встановлення розміру прибутків у ціні.

Основні напрямки здійснюваного зараз перегляду прейскуранту на продукцію промисловості передбачають встановлення розміру прибутків у ціні виробів на базі фондоемкості виробництва. Однак реалізація цього вихідного принципу при розробці нових оптових цін практично не здійснюється через відсутність розробленої методики визначення питомої фондоемкості виробництва одиниці конкретних виробів.

Державний комітет цін при Держплані СРСР у методичних вказівках про питання розробки прейскуранта на продукцію машинобудування передбачає порядок визначення розміру прибутку в ціні виробів шляхом перенесення заданого рівня рентабельності до виробничих фондів по галузі в рентабельність до собівартості.

Введення оптових цін без урахування питомої фондоемкості виробів порушить єдність принципів економічної ефективності і матеріального стимулювання на підприємствах.

Встановлення норматива рентабельності до собівартості або до витрат на обробку по окремих výroбах не тільки не усуне недоліків в існуючій практиці ціноутворення (економічно невиправдане стимулювання матеріаломістких виробництв), але з введенням плати за фонди ще більше посилить їх, бо різко зросте різновигідність виробництва конкретних видів виробів. Невигідними будуть вироби з великою питомою вагою механізованої праці, у виробництві яких зайнято дороге устаткування і, навпаки, виготовлення виробів з великою питомою вагою ручної праці буде вигідним для підприємства, а це суперечить інтересам соціалістичного виробництва.

Із сказаного випливає, що, визначаючи розмір прибутків у ціні окремих виробів, треба враховувати їх фондоемкість. Визначення питомої фондоемкості виробів необхідне особливо на підприємствах з індивідуальним і дрібносерійним характером виробництва.

На нашу думку, можна визначати питому фондоемкість шляхом віднесення вартості основних фондів на окремі види продукції по галузевих нормативах на 1 годину роботи устаткування пропорціонально витратам часу на виготовлення виробів. Розробляючи нормативи питомої фондоемкості, доцільно використовувати групування устаткування, прийняте при розробці середньогалузевих нормативів витрат на 1 годину роботи.

Основні принципи визначення питомої фондоемкості такі:

а) визначається вартість однієї машино-години роботи устаткування шляхом ділення вартості основного устаткування з урахуванням частини вартості виробничих будов, яка припадає на це устаткування, на кількість годин річного режимного фонду;

б) вартість основних фондів допоміжних цехів розподіляється пропорціонально питомій вазі витрат вказаних цехів у собівартості виробів, а потім включається у норматив на 1 годину роботи устаткування;

в) по кожному виробу визначається потрібна кількість машино-годин роботи по групах устаткування і відповідно до нормативів на 1 годину розраховується вартість основних фондів, що використовується при виготовленні виробу, тобто розраховується питома фондоемкість.

Норматив рентабельності до фондів, установлений в цілому по підприємству, розподіляється по výroбах пропорційно питомій фондоемкості.

Впровадження середньогалузевих нормативів у практику ціноутворення дасть можливість наблизити відпускні ціни виробів до суспільно необхідних витрат і об'єктивно оцінити вклад кожного підприємства у підвищення ефективності суспільного виробництва.
